

भारताचा इतिहास

देवाय द्वितीय सन् १४४६ मध्ये मरण पावला. त्याचा मोठा मुलगा मलिकार्जुन गादीवर बसला. त्याने बहमनी सुलतान व ओरिसाचे हिंदू राजे दोघांनी मिळून केलेल्या स्वारीला मोठ्या धैर्याने तोंड दिले. १४६५ पर्यंत त्याने निर्बिड राज्य केले. त्या अवधीत विजयनगरच्या राज्यावर संकट आले नाही. चंद्रगिरीचा राजा साळव नरसिंह हा देवरायाचा समकालीन होता. त्याने पुष्कळ रूपाति मिळविली होती. त्याचे पूर्वज विजयनगरच्या चक्रवर्तींचे नांडलिक होते.

मलिकार्जुन याच्यानंतरचा राजा विलास हा अयोग्य होता. म्हणून राज्यांत बंडाळी माजली. म्हणून बहमनीच्या सुळानांनी कृष्णा व तुंगभद्रा नद्यांच्या दुबावांतील प्रदेशावर स्वारी केली. ओरिसाचा राजा

पुरुषोत्तम गजपति हा तिरुवण्णामलैपर्यंत चालत आला. जागोजागी बंडे झाली. ती परिस्थिती ओळखून विजयनगरच्या राज्याचे रक्षण करण्यासाठी साळव नरसिंह हा १४७६ मध्ये राज्याला पश्च्युत करून स्वतः गादीवर बसला. अशा तऱ्हेने संगम वंशाचा शेवट झाला आणि विजयनगर येथे साळव वंशाची कारकीर्द सुरू झाली. साळव नरसिंह याचा पत्नीचा पाटिबा वण मिळाला. त्याने सहा वर्षे राज्य केले आणि बंडे-खोरांचा विनोड केला. परंतु रायचूर प्रांत बहमनी सुलतानांकडे व उदयगिरीचा प्रांत उत्कळच्या राजाकडे राहून गेला.

तुळु देशांतील राजांचा एक वंशज नरसनाथक हा साळव नरसिंह याचा एक विश्वासपात्र सेनापति होता. साळव नरसिंह याने आपल्या भागून त्यालाच राज्यकारभार

दिला. नरसनाथक याने साळव नरसिंह याचा मुलगा नरसिंह द्वितीय याला गादीवर बसवून आपल्या स्वामिसत्तीचा परिचय दिला. १५०५ मध्ये नरसनाथकाच्या मृत्यूनंतर त्याचा मुलगा वीरनरसिंह हा स्वतः गादीवर बसला. अशा तऱ्हेने विजयनगरचे राज्य तेव्हापासून तुळू वंशाच्या हाती आले.

वीर नरसिंह याच्यानंतर त्याचा भाऊ कृष्णदेवराय गादीवर बसला. त्याची कीर्ति अखिल भारतांत एक योग्य व फराकमी शासनकर्ता म्हणून पसरली व आजतागायत इतिहासांत एक योग्य हिंदू शासक म्हणून तो प्रसिद्ध आहे. तो शूर होता व युद्धविनय निपुण होता. प्रथम त्याने श्रीखोरांना ताब्यावर आणले. नंतर त्याने राज्याच्या उत्तरेकडील शत्रूंचा स्माचार घेतला. १५११-१२ मध्ये त्याने दक्षिणेकडील उच्चपूरचे बंड हात केले. १५१२ मध्ये त्याने बिजापुर राज्याच्या सीमेवरचे रायचूर जिंकले. नंतर मुसलमान राज्यांवर स्वारी करण्याचा विचार त्याने केला. परंतु त्याने आपला मंत्री व सेनापति साळव तिमप्पा याच्या सल्ल्याने तो विचार सोडून दिला.

सन् १५१३ मध्ये कृष्णदेवराय याने ओरिसाचा राजा गजपति प्रतापरुद्र याच्या राज्यावर स्वारी केली. संगम वंश राज्य करीत असता प्रतापरुद्र याच्या पूर्वजांनी विजयनगराच्या राज्याच्या काही भागावर स्वारी करून तो प्रदेश बळकावला होता. तो प्रदेश पुन्हा आपल्या राज्यांत मिळवून घेण्याच्या हेतूने कृष्णदेवराय याने ही स्वारी केली होती. सन् १५१४ मध्ये कृष्णदेवराय याने उदयगिरीचा विजय करून ओरिसाच्या राजाचा गोळखोडा व वीररत्न सुलतानांनी मदत केली होती. परंतु

तरी काही उपयोग झाला नाही. त्यानंतर एका वर्षाच्या आत कोडवीड्या किल्ला व आसपासचा प्रदेश कृष्णदेवरायाच्या हाती आला. औरिसाचा सुवराज वीरभद्र व ओरिसाचे अनेक वीर कृष्णदेवरायाच्या हाती बंदी झाले. परंतु कृष्णदेवराय यांनी वीरभद्र यालाच बिकलेल्या भवेशाचा अविपत्ति म्हणून नेमून आपल्या चाणक्यनीतीची सल्ला पटवून दिली.

ओरिसावर तिसरी स्वारी करीत असता कृष्णदेवराय याने चेदवाडा येथे सैन्याचा पडान टाकला व कोडपल्लीच्या किल्ल्याचा वेढा दिला. या युद्धात ओरिसाच्या राजाची राणी व मुलगा वीरभद्र दोघे कैद झाले. तेथून कृष्णदेवराय निहाळलापर्यंत चालत गेला. तेथे ओरिसाच्या राजाला संधि करून घेणे भाग पडले.

कृष्णदेवराय यांनी मिळविलेला शेंबट्या जय म्हणजे रायचूरच्या आसपासच्या युद्धात रायचूर परत आल्या राज्यात मिळवून घेण्यासाठी खिजापूरच्या इस्माइल यादिल शाहने प्रयत्न करून पाहिला. सन १५२० मध्ये कृष्णदेवरायने त्याचा पराभव केला. जसे संगतात की लरोलरी सर्वे विजापूरच्या राज्यावरच त्या स्वारीचा परिणाम झाला आणि मुळवर्गाचा किल्लादेखील जमीनदोस्त झाला होता.

कृष्णदेवराय यांनी ताम्रान्त पश्चिमेकडे कोकण प्रांतापासून पूर्वेकडे विजाखापट्टणपर्यंत आणि दक्षिणेकडे समुद्रतीरापर्यंत पसरले होते. हिंदगहासागरातली काही बेटे व प्रदेशदेखील त्याच्या राज्यात मोडत असे. कृष्णदेवरायाच्या पुढील कारकीर्दीत राज्यात सर्वत्र शांतता नांदत होती.

प्रह्लाद चरित्र

[३]

हिरण्यकश्यपूच्या आज्ञेने त्याच्या क्रूर होईल या काळजीत तो चित्तमग्न बसला अनुयायांनी अमानुषपणाने प्रह्लादाला असता बंड व अपर्क त्याच्याजवळ जाले. शाले मोसकून, संप्रदक्ष करतून, कडेलाद ते म्हणाले—“त्रिलोक त्रिकणाच्या पुनच्या करून, व्यायला विश देऊन, त्याला जमिनीत सारक्या वीराला काळजी कसली? शिवाय पुरुष व नानाप्रकारच्या बातदा देऊन त्याचे गुरु शुक्राचार्य आले की ते आपल्या मंत्रवळाने त्याची बुद्धि बद्ध करतील.”

“बरे तर, तुम्ही त्याला राजाची कर्तव्ये गार्हस्थ्यार्थ इत्यादि विषयांचे शिक्षण देत रहा!” हिरण्यकश्यपु त्यांना म्हणाला, त्याप्रमाणे दोघे पुढां प्रह्लादाला शिक्षण मात्र सहाशत बसली. ज्ञानान मुलगा होता पण त्याच्या अंगात ईश्वरीभक्ति असली पाहिजे अशी शंका त्याला बाह्य लागली. त्याला स्नेहण्यासाठी बोलवायला जाला की तो त्यांना तत्त्वबोध करू लागे. फक्त ब्रह्मन परिणाम आपलाच शेवट होण्यास कारण सत्य आहे इतर जग सर्व मिथ्या आहे.

प्रह्लादाला ध्यानमग्न वसलेला पाहून इतर मुल्ले देखील इरीष्ये स्मरण करून ध्यान मग्न होऊन बसत. पण बंड व अपर्के घाबरले. त्यांनी प्रह्लादाच्या विरुद्ध हिरण्यकश्यपूकडे तक्रार केली. तेव्हा त्याने स्वतःच्या हाताने पृथ्वी करण्याचा निश्चय केला. त्याने प्रह्लादाला बोलाविले. 'मो हात जोडून विल्या-भमोर उभा राहिला. हिरण्यकश्यपू त्याला म्हणाला-“कुळकातका! माझ्या आज्ञेविरुद्ध कसल्यास तुला कोणी शिकविले, बोल!”

प्रह्लाद तत्रपणे म्हणाला-“महाराज, तुम्ही काय, किंवा मी काय सर्वांना तो परमेश्वरच

शक्ति व बल देतो. तुम्ही ही राक्षसशक्ति सोडून देऊन सात्विकवृत्ति स्वीकार करावी. कोम, कोप, लोभ, मोह, मद, मत्सर हे बह्विध हे अश्वः शत्रु आहेत. त्यांना वश केल्याशिवाय....”

“मूर्ख! टीचभर मुलगा तू! मला अकळ शिकवितोस! मी विलंबपति नाही, तर तो दास्य भला कोण आहे तो!” हिरण्यकश्यपू म्हणाला.

प्रह्लाद शांतपणे म्हणाला-“तो इति सर्वव्यापी आहे!”

ते ऐकून हिरण्यकश्यपू चक्काळून म्हणाला-“तर मग तो या खोवात को

नाही दिसत!” हिरण्यकश्यपू असे म्हणत तलवार घेऊन प्रह्लादावर धांवला व त्याने खांबाला कांय मारली.

परंतु अचानक मूर्कप ज्वाला तसा भयंकर आवाज झाला. पृथ्वी व आकाश दुर्भेद्यत्वा-सारखे मासले. तो आवाज ब्रह्मादिकांना ऐकू आला व ते इतक्या त्यांना दिसले. नाही ऐकू आला तो फक्त हिरण्यकश्यपूलाच. मुलाच्या कसा ठार करावा या विचाराने तो रागातून येरझाऱ्या पाळे लागला.

इतक्यात तो खांब दुर्मंगला व त्यातून एक स्तंभार रूप त्याला दिवले. मनुष्य म्हणजे तर मनुष्य नव्हता, पशु म्हणजे तर पशु पण नव्हता. भयंकर दांत, पाजळ-वलेल्या तलवारीसारखी जीभ, लालयुंद जांभळ्यालासारखे डोळे, मानेवर बायाळ शंभावर केस, वाघासारखी सखे पाहून हिरण्यकश्यपूच्या जगाळा शम सुटला. विष्णूने प्रह्लादाच्या हाकिमरशी धांवून नृसिंह अवतार घेतला.

हिरण्यकश्यपू मर्णात भवला होता, पण शौर्य व साहसाचा आद्य आणून म्हणाला-“हा मायावी मला ठार करण्यासाठी हे रूप घेऊन आला आहे होय! असे म्हणत गदा

हाती घेऊन हिरण्यकश्यपु नरसिंहावर धांवला. गरुड सांपाला धरतो तसा नरसिंहानें हिरण्यकश्यपूला सहज उचलून घेतला. परंतु सांप गरुडाच्या चौकीतून निसटून गेला होता तसाच हिरण्यकश्यपुपण नरसिंहाच्या हातांतून निसटून बावुला झाडा. नरसिंहाचे वळ ओळखून त्यानें या खेपेस त्याच्याही गदा युद्ध करण्याचा विचार सोडला व डाक तलवार घेऊन त्याला मारण्याला धांवला. परंतु नरसिंहाच्या तेजासमोर त्याचे डोळे विपूल गेले. त्याला नरसिंह दिसेनासा झाला. भय तो त्याला कसा मारणार. म्हणून वळे मिटून निसटून पळून जाण्याचा त्यानें प्रयत्न केला पण डोळे मिटले असल्याने त्याला पळतां आले नाही.

नरसिंहानें हिरण्यकश्यपूला संध्याकाळच्या सुमारास दोन्ही हातांनी उचलून आपल्या

मांडीवर उताणा निजवला व आपल्या तीक्ष्ण नसांनी त्याचे पोद फाडून त्याचा अंत केला. काही राक्षस तलवार घेऊन नरसिंहाला मारण्यास धांवले. पण त्यांना देखील त्याच्या धन्या पाठीपाठ त्यानें पाटवून दिले आणि नरसिंह स्वतः सिंहासनावर बसला.

नरसिंह अचवार भयंकर अवतार होता. त्याच्या दर्शनासाठीं प्रजादिक देव आले. हिरण्यकश्यपूचा त्रास त्रिकालाला असला झाला होता. म्हणून त्यांनीं नरसिंहाची स्मृति केली. परंतु नरसिंह शांत झाला नाही. तेव्हां ब्रह्मदेवानें प्रह्लादाला विनंति केली. प्रह्लादानें नरसिंहाचे स्तोत्र गाऊन त्याला शांत केले.

प्रह्लादाने आपल्या बापाची अन्वेषणी क्रिया केली व त्याच्यानंतर गादीवर बसला. [पुढील गोष्ट पुढील अंक]

[२]

[राजा नरसिंह यांचा मोठा मुलगा जगत्सिंह मर्यादपुत्राचा पाटेवर एकदाच घोड्यावर बसून जात बसतां एका वादळांत सापडला. काळोखात त्याचा एक डेऊल दिसले, तो नेमळीत चारला. ती खेळत येऊन आली होती. येथे एक कुम्भीन घराण्यांतली तरुण स्त्री व तिची दक्षी विभला माध्याशी त्याची ओळख झाली. त्या तरुण स्त्रीनें आपला पाहुन इतके मन तिच्यावर बसले. त्यानें आपली कोटल सांगितली, पण त्या बाबी कोण हे मान त्याला कळले नाही. विभलाने त्याला धन दिलें कीं बरोबर पंधरा दिवसांनी ती मुन्हा त्याच खली नेटल्या तर मी तरुण स्त्री कोण तें सांगू शकेल.]

जगत्सिंह बंगदेशांत कशासाठीं आला होता त्यानंतर सुसलमानानें राज्य बंगदेशांत आणि एकदाच कां फिरत होता हे कळण्यास कित्येक वर्षे ठाणें करून होते. परंतु बंगदेशाची त्या काळची स्थिति समजून घेणें दाऊदखान यानें स्वतःच्या मूर्खपणानें आवश्यक आहे. बंगदेशांत बर्फावर सिल्वी अक्षर बादशाहशीं वैर करून जणूं कांहीं यानें सुसलमान धर्माचा झेंडा फडकवला. झोंपलेल्या सिंहालाच डिवचून जागा केले.

अकबर बादशहाचा सेनापति हुसैनखान याने दाऊदखानाचा पराभव करून बंगदेशात मोगल सत्ता स्थापन केली. दाऊदखान आगळे सोड कानिष्वासाठीं ओरिसा प्रांतात मरुदुंदुव पळून गेला. अशा तऱ्हेनें उत्कल प्रांतात पटाण बेशाचे पाऊल पडले. त्यांना तेथून हुसकावून लावणे मोगलांना देखील कठिण झाले. तरी शेवटी उत्कल प्रांताला मोगलांची सत्ता मान्य करावी लागलीच.

परंतु या अवधीत बंगदेशांत बंडाळी सुरू जाली. अकबर बादशहाने कर वसूल

करण्यासाठी जी व्यवस्था केली होती त्या मुळे तेथील जमीनदार व जहागीरदार चिड्ढन गेले होते. त्यांनी बंडाचे निशाण उभे करण्याचे ठरविले. उत्कलच्या पटाणांना चांगली संधी मिळाली. कतकखान नामक एक पठाण सरदार बंडखोरांचा पुढारी झाला. त्यानें मिदनापूर हस्तगत केले.

अकबर बादशहा जसा पराक्रमी होता, तसाच तो हुशार व चतुर पण होता. त्यानें राजपुतानाच मुख्य मुख्य अधिकाराच्या पदावर नेमले होते. राजा मानसिंह त्यांत प्रमुख होता. मानसिंहालाच अकबर बादशहाने बंगदेश व बिहार प्रांताची राज्य-व्यवस्था पाहण्यासाठी आपला अधिकारी नेमले.

मानसिंह पाहणा येथे आला. तेथे शासन व्यवस्था वरून तो उत्कल प्रांताकडे बघला त्यानें सैयद खानाला आपल्या साने राज्याची व्यवस्था पाहण्यासाठी आपला प्रतिनिधि म्हणून नेमले होते. बर्खास्त नगराच्या वाटेनें जात असतां त्यानें, सैयद खान याच्याकडे ससैन्य बघेनाम येथे येऊन मेदण्यास निरोप पाठविला. परंतु त्यानें मानसिंहाकडे परत निरोप पाठविला, सैन्याची

जवढा जमव करून येण्यास वराच काळ लागेल व या अवधीत यावसाळा सुरू होईल म्हणून पावसाळा संपताच सैन्य वेळून व्हेन. मानसिंहाने निरुपाय होऊन दाऊदखान येथे पावसाळा संपेपर्यंत राहण्याचे ठरविले.

सैयदखान न आलेला पाहून कतकखानाने हुशार मराच्या मारायला सुरवात केली. भंभारण प्रांतवर त्यानें हल्ला केला आणि कटपाट सुरू केली.

ती वार्ता ऐकून मानसिंह काळजीत पडला. त्याने शत्रूच्या शक्तीचा कयास लावून येथ्याचे ठरविले. जगतसिंह बरोबर होताच. मानसिंहाने त्याला शंकर बोडेस्वार देऊन या कामावर पाठविले. शत्रूच्या शक्तीची सर्व माहिती काढून जगतसिंह परत येत असतां शैलधराच्या देवळांत पोचला व अज्ञानकर्पणे त्या शिवांशी त्याची भेट झाली.

जगतसिंह शैलधराच्या देवळांतून आल्या अनुयायांसद मानसिंहाच्या छावणीत पोचला. त्यानें आपल्या वडिलांना पटाणांच्या शक्तीची कल्पना पुरी करून दिली व म्हणाला—

“वरपूर गांवानजीक पटाणांची छावणी आहे. त्यांच्याजवळ सुमारे पन्नास हजारोंचे सैन्य आहे व जवळपासच्या प्रदेशांत ते कटपाट करीत फिरत आहेत. त्यांनी जागोजागी काहीं किडे काबीज केले आहेत व सर्वांनी किडे वांटून कायमचे ठाणे देण्याच्या प्रयत्नांत आहेत.”

मानसिंहाने पटाणांचे पारिपत्य करण्याचे ठरवून आपल्या सैन्याच्या अधिकाऱ्यांना बोळावून त्यांचा सला घेतला. मानसिंह त्यांना म्हणाला—“गांवामागून गावे व परगण्या-मागून परगणे जिखीच्या बादशहाच्या

जमलाखाला निसट्टे लागले आहेत. आपण हातावर हात धरून यस्यांत अर्थ नाही. आपली सर्व शक्ति घालून पाठापांना धोविलेच पाहिजे. सैयदलान येईपर्यंत जुढाला आरंभ करणें देखील दाहाणपणाचे होणार नाही. तरी आपण झोचले नाही हें दाखविण्यासाठी तरी एका दुधार क कर्तव्यगार सेबापतीला पाठविणें आवश्यक आहे.”

ती जबाबदारी जगतसिंहानें आपल्या शिरावर घेतली. त्यानें प्रतिज्ञा केली कीं वृद्धा हजारोंचे सैन्य वेढम वाढून ती पाठापांना सुपरिरेखेच्या पलीकडे पिढावून लावीन.

जगतसिंह विष्णुपुराहून जहाजावाढ घेवें गेला. त्या वाटेवर दक्षिणेकडे मंधारण पडत होते. ज्या स्थितीशीं जेठेधराच्या देवाळयांत त्याची भेट झाली होती त्या स्थान गांवच्या होत्या.

दासोदर नद मंधारण नगराजवीषम होता. तो नद एका बायीं वळत होता. त्या वळणावर एका त्रिकोणाकृति प्रदेशांत एक किला होता. किल्याला लागून दोन काणूला नद वहात होता. ती किला जपधरसिंह नांवाच्या एका हिंदू सरदाराला त्याच्या शौर्याबद्दल जहागीर म्हणून मिळाला होता. प्रसुत गोष्टीच्या काळांत जपधरसिंहाचा वीरेंद्रसिंह नांवाचा मुलगा किल्याचा अधिकारी होता.

वीरेंद्रसिंह तरुण वयांत असतां त्याचे त्याच्या बापासीं कधीच पडले नाही. बापानें वीरेंद्रसिंहासाठीं एक कन्या पाहिली ती देखील एका जमीनदाराचीच मुलगी होती. जांगली कावती हांगी व आपल्या आईवडिलांची एकुलती एकच मुलगी होती. परंतु वीरेंद्रसिंहानें बापाचे ऐकले नाही व एका मरीन अनाथ स्त्रीची लग्न करून घेतले.

चांदोबा

म्हातऱ्याला या गोष्टीचा मनस्वी राग आला व त्यानें आपल्या मुलाला बरावाहेर काढले. तरुण वीरेंद्रसिंह आपल्या सौर्याच्या बळगवर मोठा वृद्धा मिळविण्याच्या महत्वा-वर्तेनें मोगलांच्या पदरी नोकरीला लागला. त्या वेळां त्याची वायको मरोदर होती म्हणून तिला स्थानें बरोदर नेले नाही व तिच्या आईकडेच ठेवून गेला.

मुलगा बरावाहेर काढल्यापासून म्हाताऱ्याचे निच कोणत्याहि कामाकडे लागेना. मुलगा कोठें निघून गेला हें देखील त्याला माहीत नव्हतें. त्यानें मुलगा पुष्कळ शोध केला. पण त्याला त्याला पत्ता लागला नाही. म्हणून म्हाताऱ्यानें मुनेय माहेरून बोकावून घेतले. तिच्या एक मुलगी झाली आणि कांहीं दिवसांनीं आजारी पडून मुलीची आई मरण पावली.

वीरेंद्रसिंह, बावसाहच्या परवानगीनें रजपूत सैन्यांत भरती झाला. त्यानें मोठी कर्ति मिळविली आणि जलौट संघाचे नेऊन वृद्ध पिढ्याच्या मृत्युसमयी स्वदेशी परत आला. परत येतांना स्वतःबरोबर तो विमला नांवाची एक दासी व जमिनामस्वामी नांवाचा एक संन्यासी दोघांता घेऊन आला.

विमला घरचे काम पाही, मुख्य करून वीरेंद्रसिंहाच्या मुलीची जबाबदारी तिच्यावर टाकण्यांत आली होती. घरांतली ल्हान मोठ्ठ सर्व कामें ती करी. पण दासी म्हणून तिला कोणी वागविले नाही. ती वयानें मोठी होती. तरुण वयांत ती फारच सुंदर राहाली असावी यांत कोणाला शंकाच नव्हता. तिचे बोळ्यें गहाणी व बाग्यें पाहून ती कुलीन घराण्यांतलीच असावी असें वाटे.

वीरेंद्रसिंहाबरोबर जो संन्यासी आला होता तो नेहमीच किल्यांत रहात वने. दोन तीस महिनेच मंधारणच्या किल्यांत

चांदोबा

Fullscreen

127

X

◀

⋈

▶

24 / 80

स्वामी आला. वीरेंद्रसिंहाने अभिवादन केले. दोघे आपापल्या जागीं बसल्यावर अभिराम-स्वामी म्हणाला—“पठाण व मोगल यांच्या मध्ये संयुक्त युद्ध सुरू होणार आहे. या युद्धात प्रयत्न करावे असे तुला वाटते?”

“मी आपल्या बहुबलाने शत्रूचा पराभव करीन.” वीरेंद्र म्हणाला.

“तू शूरवीरासारखेच बोललास. पण तुझ्याकडे फक्त एक हजाराने सैन्य आहे. एका बाजूने पठाण व दुसऱ्या बाजूने मोगल आहेत. दोघां पैकीं एक जोपर्यंत तुला मदत करायला तयार होत नाही तोपर्यंत तुला बस मिळणे शक्य नाही. दोघांशीं वैर करण्यापेक्षां एकाशीं मैत्री करून वेप्यांत शहाणपण आहे.”

“जत्तल्या मते मी कोणाचा पक्ष स्वीकारवा?” वीरेंद्रने विचारले.

“कोणो धर्मस्ततो जय! ज्या वाक्यात धर्म आहे त्या वाक्याला तू जिवें. राजद्वार करणे महात्माय आहे. म्हणून तू राज्याचा पक्ष घ्यावा.” अभिरामस्वामी म्हणाला.

“पण राजा कोण? मोगल की पठाण? दोघे राज्यासाठीं भोडत आहेत.” वीरेंद्रने विचारले.

“कर्तुंक्षम व धर्म पराश्रण अकर ब्राह्मण राजा आहे!” अभिरामस्वामी म्हणाला.

परंतु ते ऐकून वीरेंद्रसिंहाचा चेहेरा रंगाने कणकणला. डोळे लाल झाले. तो म्हणाला—“महाराज, आपला आशीर्वाद मिळाला तर मानसिंहाच्या रक्ताने आपले वरण घोण्याचे मांस मला लाबेल.”

“मी बादशहाच्या पक्ष घेण्यास तुला याशिल्ले आहे. मानसिंहाचा नाही. ज्ञान-प्राप्तेचोडा विचार कर. राज्याच्या भरांत काही जल्म स्वतःचे अहित करून वेडे बनलेस. मानसिंहावर तुला सुरू उगवायचा जवळ तर मी त्याला नकार देणार नाही. परंतु लष्कराच्या बाजूने युद्ध करण्याविषयी मी कोणत्या सुचनेनवढे तुझे काय मत आहे?”

लष्कर वीरेंद्रसिंहाने आपली बाजू स्पष्ट केली की लष्कराच्या बाजूने युद्ध करण्यासाठी मला मानसिंहाच्या हाता खाली युद्ध करावे. सध्यास्थान मी त्या गोष्टीस कबूल होणार नाही. त्या ऐवजी पठाणांच्या बाजूने मी युद्ध करीन.

ते उत्तर ऐकून अभिरामस्वामीचा चेहेरा नेमीर झाला. त्याच्या डोक्यांत दोन टिपे

देखील आली. ते पाहून वीरेंद्रसिंहाचे मन विचलित झाले व तो आपल्या आसनावरून उठून अभिरामस्वामी वसला होता त्याच्या जवळ गेला व क्षमा करण्यास विनंति केली. तो म्हणाला—“महाराज, आपल्या आज्ञे-बाहेर मी नाही.”

अभिरामस्वामी डोळे पुसून म्हणाला—“बला तुझ्याहून तुझ्या सुलीचा वास्त अभिमान वाटला. मी काही दिवसांपूर्वी तिची जन्मकुंडली पाहिली होती. मोगलांच्या सेनापतीच्या सुट्टेन तिच्यावर संकट येण्याची शक्यता आहे. मोगलांशीं मैत्री केल्याने हे

सो रहात जसेल. बाकी फाळ बाहेरच पिरत जसे. वीरेंद्रसिंहाचा तो गुरू आहे जसे सर्व मानत. दोघे परस्परांचा आदर करीत. वीरेंद्रसिंह अभिरामस्वामीच्या शब्दांचे सर्व कांसे करी. विमला व अभिरामस्वामी यांच्या स्वतंत्रित्वा अस्माना नांवाची आणखी एक दासी वीरेंद्रसिंहाबरोबर दिड्डीहून आली होती.

त्या दिवशी विमला तिलोत्तमेला घेऊन शैलेश्वराच्या देवळातून मंथारणला परत आली त्याच्या नंतर दोन तीन दिवसांनी वीरेंद्र दरबारांत बसला असता अभिराम-

चांदोया

चांदोया

Fullscreen

127

26 / 80

संकट टळेल. म्हणून मी तुला त्यांची वाजू प्यायला सुचविले आहे. तुझ्या मुलीच्या जन्मकुंडलीची गोष्ट सांगून तुझ्या म्हासिमानाला थका पोचविण्याचा विचार म्हासिमानात सुकून सुद्धा जाऊ नाही. परंतु सुरुवात संकट येऊ नये म्हणूनच कदाचित तू पटाणांची वाजू प्यायचें ठरविले असतील."

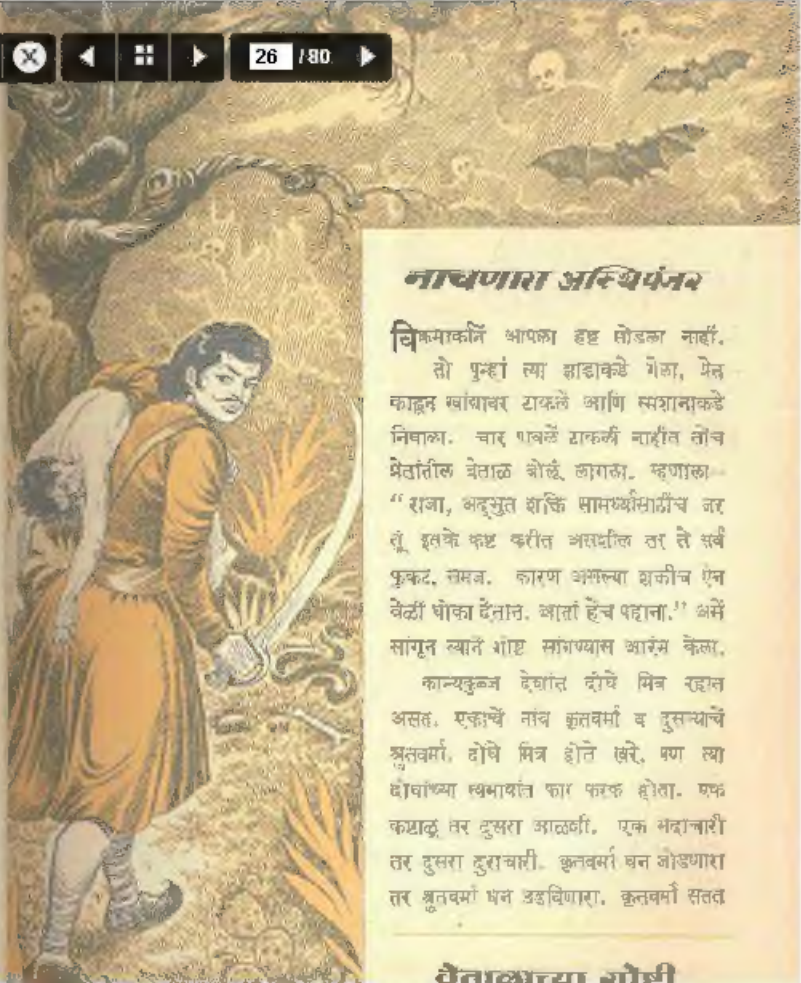
असे सांगून तो उठला आणि जातोना म्हणाला—"दारात कतखानाचा दूत वाट पहात उभा आहे. मी येत असता त्याला पाहिला व आतून निरोप येईपर्यंत त्याला तेथेच बसवून वेप्यास पाहारेकऱ्यांस सांगून मी आत आलों. मला जे काही सांगायचाचे होते ते मी भाषितलेच आहे. म्हणून दूताला आत बोधवून त्याला जे उत्तर देणें तुला रास्त वाटेल तें देऊन निरोप दे. "

"महाराज ! मी आपला विचार बदलला आहे. मी भासिमानाच्या हातारवाली देखील काम करण्यास तयार आहे. त्या दूताला आंत पाठवून देण्यास सांगातें."

थोड्या वेळानें कतखानाचा दूत आत आला व त्यानें कतखानाने दिलेला लफोटा दिल्या. पत्रांत लिहिलेला मनकूर येणेप्रमाणे होता—"वीरसिंह, एक हजार घोडेस्वार आणि पांच हजार मोहरा पटाणांच्या छावणींत पाठवून दे. नाहीतर माझे बीम हजारांचे सैन्य मथारणच्या किल्ल्याला वेढा देण्यास सज्ज उभे आहे !-कतखाना."

थव वाचून वीरेंद्र म्हणाला—"तू आपल्या मालकाला जाऊन सांग की सैन्य पाठवून देतो." दूत निघून गेला.

समेत झालेले संभाषण जाड उभी राहून किमला ऐकत होती. [पुढे चालू]

नाचणारा अस्थिपंजर

विक्रमाकानि आपला हट्ट तोडला नाही.

तो पुन्हां त्या झाडाकडे गेला, पेंस काढून स्वांथावर टाकले आणि स्मशानाकडे निघाला. चार पावले टाकली नाहीत तोच भेतातील वेताळ बोळू लागला. म्हणाला—"राजा, अद्भुत शक्ति सामर्थ्यासाठीच जर तू इतके कष्ट करीत असतील तर ते सर्व फुकट, समज. कारण अंगल्या शक्तीच ऐन वेळी धोका देतात. आतां हेच पहाता." असे सांगून त्यानें गाष्ट सांगण्यास आरंभ केला.

कान्यकुब्ज देशांत दोघे मित्र रहस्य असत. एकाचें नांव कुतवर्मा व दुसऱ्याचें श्रुतवर्मा. दोघे मित्र होते खरे, पण त्या दोघांच्या स्वभावांत फार फरक होता. एक कष्टाळ तर दुसरा आळशी. एक मंदाचारी तर दुसरा दुराचारी. कुतवर्मा घन जोडणारा तर श्रुतवर्मा घन उडविणारा. कुतवर्मा सतत

वेताळाच्या ओशी

परिश्रम करून धन मिळवीत असे. परंतु स्वदेशीं पुरेसा पैसा न मिळाल्यामुळे तो परदेशीं जाण्यास निघाला. त्याच्या पाटोपाठ त्याच्या निव श्रुतवर्मा पण निघाला.

परदेशात कुतवर्मा रात्रेदिवस मेहनत करून पैसा मिळवू लागला आणि श्रुतवर्मा दारुत आणि जुगारीत पैसा घालवू लागला. कुतवर्मा मित्र म्हणून जरूरी तेवढा पैसा श्रुतवर्माला देत असे. त्याला नीट वागण्यासाठी परोपरीने सांगत असे. परंतु त्याचा कोही उपयोग झाला नाही. तीन वर्षे गेली. कुतवर्माने खूप पैसे मिळविले आणि स्वदेशीं

जाण्यास निघाला. श्रुतवर्मा त्याला म्हणाला "मलाहि परदेशात आतां राहण्याची इच्छा नाही. मलाहि तुझ्याबरोबर घरी परत जावेसे वाटत आहे. जगावेळी माझ्या-जवळ प्रवासासाठी पुन्हा पैसा अडव्याहि पण नाही."

येतांना दोघे बरोबर आले होते. म्हणून परत जाताना कुतवर्माने श्रुतवर्माला बरोबर घेऊन जाण्याचा विचार केला. दोघे बरोबरच घरी जाण्यास निघाले.

कुतवर्माने जेवढे पैसे मिळविले होते ते सर्व त्याने आपल्या बरोबर घेतले. ते दोघे मित्र जेव्हा आपल्या गावाच्या जवळ पोहोचले तेव्हा श्रुतवर्माने कुतवर्माकडे असल्याचा पाहून डार केले. त्याने येत रस्त्याच्याकडेला झुडपांत फेकून दिले. त्याच्या जवळची सर्व संपत्ति घेऊन आपल्या गावी गेला. त्याने बरीच संपत्ति कमावलेली पाहून घरातील लोकांना फार आनंद झाला.

कुतवर्माला एकटाच आलेला पाहून गांवकऱ्यांनी कुतवर्माचीहि चौकशी केली. तेव्हा तो म्हणाला—"काय मागे तुम्हांला? परदेशात गेल्याबरोबर तो अगदी बदलून गेला. वाईट संगतीत राहू लागला. अर्थातच

कमावलेला सर्व पैसा पाहूनच पसला आणि शेवटी पोट भरायची मुठ्ठा घात पडली."

कुतवर्माच्या पैशावर श्रुतवर्माचे काही दिवस मजत गेले. पण दारू व जुगार खेळ्या तडाक्यात ते पैसे किती दिवस पुरणार? थोड्याच दिवसांत उतरती कळा लागली व ती पुन्हा कंगाल झाला. त्याला गांवात राहणे अशक्य झाले. म्हणून पुन्हा संदेशी निघाला.

वेदांच्या बाहेर पडताना त्याने ज्या ठिकाणी कुतवर्मास डार केले होते त्या जागी येऊन पोहोचला. तो पुढे जाऊ लागला तेव्हा त्याला कोणी तरी बोलावीत आहे असा भास झाला. त्याने मागे वळून पाहिले. पण त्याला कोणी निसले नाही. रस्त्यावरच भास झाला असे समजून तो पुढे जाई लागला. पण पुन्हा "श्रुत" "श्रुत" असा आवाज त्याच्या कानीं पडला. त्या खेपेस त्याच्या लक्षात आले की आवाज तुझ्या भेटीने मला फार आनंद होत आहे. काय मला ओळखले नाहीच! अरे मी आहे. तो झुडपाजवळ बेला. त्याला तेथे कुतवर्मा! आपण ह्याच वाटेने गेले होते एक डावांचा सांगाडा दिसला. तो आश्चर्याने आणि परत पण ह्याच वाटेने आले होते."

मला विसरलास! माझ्या पैशावरच नाही का इतके दिवस तू चैन केलेस! त्या माझी एकदा तरी भाटवण झाली का! मी मात्र तुला भेटण्याच्या इच्छेनेच आज पर्यंत येथे असून राहिलो आहे. आज खेपेस त्याच्या लक्षात आले की आवाज तुझ्या भेटीने मला फार आनंद होत आहे. काय मला ओळखले नाहीच! अरे मी आहे. तो झुडपाजवळ बेला. त्याला तेथे कुतवर्मा! आपण ह्याच वाटेने गेले होते एक डावांचा सांगाडा दिसला. तो आश्चर्याने आणि परत पण ह्याच वाटेने आले होते."

सांगड्यांतून निघालेले ते वीळ ऐकून व लाटवण झाली. इतक्यांत सांगाडा बोवू. कुतवर्माचे नांव ऐकून श्रुतवर्मा धावतून लागला. म्हणाला—"अरे श्रुत, इतक्यांतच गेला. तेव्हाच म्हण जाण्याच्या विचाराने तो

बळठा घेतील. परंतु त्या सांगाड्याच्या हाताने त्याचे पांंतर पट्टे धरून ठेविले त्याचे पायहि जमीनीला मिळून राहिल्यासारखे त्याला वाटले. विकट हास्य करून कोठे चाललास म्हणून सांगाड्याने विचारले झुतझरी म्हणाला “बाइयाजवळ असलेला सर्व पैसा संपून गेला, म्हणून कामधंडा करून पैसा मिळविण्याच्या हेतूने मी घरा बाहेर पडलो आहे. कां उगाच मला शास देतोस. जाऊं दे मला.”

“हं, म्हणजे तू पैशाच्या काळजीत आहेस ठीक आहे मला पण येदीत आला, तो म्हणाला “हा जमाच नाचवा

घाऊन घेऊन चले. मी नाच करून तुला, पैसे मिळवून देतो. जसा बघतोस काय तुला विधान नाही बसत ? हें बघ मी नाच करतो” असे म्हणत त्या सांगाड्याने पुढच्या नृत्य केले. “तू वाटेक तें गाणें देण मा तालावर नाचतो माझ नाच उचलून तू पैसा मिळव”

पैसे मिळविण्याचे हें उत्तम साधन आहे असे समजून त्याने तो सांगाडा घेतला व पुढें निघाला.

अस्थिपंजराला नाचरीत तो राधागाव दिवून पैसे मिळवू लागला. त्याच्या त्या सांगाड्याची क्वालि राजाच्या कानांत गेली. राजानें त्याला बोलावले व उक्ता वगळ नाच करविण्याची आज्ञा दिली. थुनवगणा फार आनंद झाला. त्याला वाटले राजा त्या सांगाड्याच्या नाचावर खूब मोकळ मज पुष्कर पैसे देईल. म्हणून तो राजाच्या आनंदाने गाणे गाऊ लागला. पण तो आगगा जागा हा कला बुद्धा नव्हता. नव्हतेहेचे मूर् काढून त्याला नाचविता प्रयत्न करीत होता, परंतु त्याचा कां उपयोग झाला नाही. शेवटी राजाला तो उपयोज झाला नाही. शेवटी राजाला तो उपयोज झाला नाही. शेवटी राजाला तो उपयोज झाला नाही.

जिचा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या

राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या

राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या

राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या

राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या

राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या

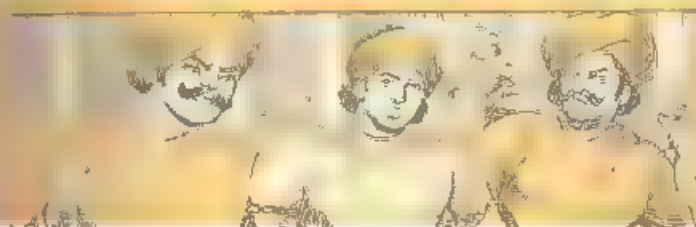
राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या

राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या राजा हा गावगावत कमवीन केल्या

विक्रमार्क म्हणाला “सांगाडा जो नाचला तें काहीं उपकार बुद्धीनें नव्हे पण मिळवून देऊन मित्राला सुख द्यायें, हा मुद्दीच त्याचा हेतू नव्हता. केवळ सूड घेण्याच्या बुद्धीनेच तो नाचत होता त्याला आपल्या खुनाचा खूड उगावण्याचा होता आणि त्या साठीच तो राजाच्यामोर नाचला नाही. आपण नाचला नाही म्हणजे राजाला राग येईल. तो झुतवमाला खोटा व फसण्या ठरवील आणि शेवटी त्याला सुरू दंड देईल. ही गोष्ट त्याला पक्की माहीत होती. आणि त्याच्या कल्पनेप्रमाणें स्वतः खरच त्याचा हेतु साध्य झाला.

अशा प्रकारें राजाचे मौन भंग झाले आणि तेतळ त्याच्या सांघावरून नाहीसा होऊन झाडांशी जाऊन लोंबकळू लागला

[कथित]

चौरी

एक शान्त शीमराज नावाचा एक माणी
 राहात असे. तो व्यापार करून आपला
 उदरनिवृद्ध करीत असे. त्याला एक
 मुळगी हाती. त्याने तिच्यासाठी एक योग्य
 स्थळ पाहिले. त्या ठरले. मुहूर्त ठरला.
 लग्नाच्या तयारीला सुरवात होणार होती.
 त्यापूर्वी शीमराजाने आपल्याजवळ असलेल्या
 पैसा जडक्याचा हिरोव लाविला. तेव्हा
 त्याला समजले की लग्नासाठी पुरेसा पैसा
 त्याच्याजवळ नाही, तो काळजांत पडला.
 त्यात आयत्या वेळी पैसा कोटून त्याण
 गार ते वेळ्यांत त्याचा आठवण झाली की
 त्यांच्या घरांत एक जुना हिरा आहे, तो
 विकण्याचे त्याने ठरविले.

तो हिरा पेसून राजाकडे गेला व दावे जाणव्या धोक्याच्या शेपटीला बांध
आशला हिरा दाखवून त्याची भी किमत व आपण प्रजेच्यावर वसूल हक्क हक्क अस

असेल ती देण्यास विनंति केली हा शब्द
रज पारल्यांना बोलावून त्यांची किमान
उरकिली. तो हिरा स्वरा आणि तम
जसल्याने त्यांची किमत्त पुढे लावू
वर सगळी हजार साली

उत्प्रेष्य किमर्त्तित राजा तं द्विगं विवृणु
 षेष्वात्त तयार हाहा पण भीमरावांना
 तैज्याच्या ठेव्या त्याची सर्व किमत्त वतकी
 नहो, गरजुंम्या त्या वतन वारी हट्यात
 षेष्वात्त मराठे

एनाकहून मैने घेउन परत येन जय
 त्याला वाटल की कन्हादानबराबर आय-
 त्याला क्षण एक माघ पण दान कमाय-
 म्हणून एक माघ विकत घेऊन त्यांत नम-

दावे आपका धोखाध्दा शोषटीला था
 व आपका धोखाध्दा वसुन हल हल ज

मार्गदर्शिका गणित की पाठ्य पुस्तक

१८८६ मध्ये ट्रेड्डीवुडन ज्ञात असतांना
पुढे त्या जावान बंदुकांसाठीच त्याला वाटली.
म्हणजे त्याने मागे बघून पाहिले तर
बंदुकाच्या ओपटीला बोधलेली धडा बाजत
थ्या, पण त्याला हिमली त्याने चारीवाजून
नंतर पुन्हा पाहिले, पण त्याला गाय काढी.
हिमला माही शेंकटी वृत्त च्या समोस्या
व, तेव्हा तो वाट बांधून जागला

१२ ताकाच्या एका अड्डल पोरातें भीम-
रावाक ११२ एकूण नेला हवीं नव्हतें
नस वरुण मध्य जिवना पतना पाहिले
व म त्याच बेंली त्याच्याजकड असलेले
कसब रात पाहिले होतें. त्याच्या मनातून
तत्तच गाठवरवर धेखा आणि पैसें सुडा
करवें ते दोतें परंतु एकच्याने तें
नमूनाप्राप्त नसल्याने त्यानें फक्त गाय
म सन तेज आणि बाकीचें काम आपल्या
चव्हरा रावें

प्रचंड नदी काशी एका
नदीच्या उगरा होता, भीमरावाचा घोडा
जवळून जात तो पाईवाडीने उठला व
तुलसीदास याच्या हस्तक्षेपामुळे उडी मारून

जोतने किचाळला मीसगागा वादू
 कोणी वादूक पाप्यात पडला आहे म्हणून
 तो बोझावरून उतरला. आवडते कपडे व
 सर्व सामान पुन्हा पंचात बांधून घोड्या
 शेजारी ठेविले आणि त्या बुडणाऱ्या साण
 साला काढण्यासाठी पाण्यात उडी मारली
 पाण्यात त्याचा पाय पुरून दोरीत
 अडकला त्यानून सुटण्यासाठी तो थंडपट्टे
 काढला. तेव्हात प्रचंड पोटात पोटात
 किनाऱ्यावर आला आणि त्या दोरीचे टोक
 बांधून ठेवलेला अंडा त्याने पाण्यात ढकलून
 दिला. त्या दगडाजवळच भीमराव आत

ओढला जाऊ लागला. पण सुदैवाने वजरेल एक चाकू होता. तो काढून तो दोरी तोडून कसा तरी किनाऱ्याला लागला. पुनः का वेळांत प्रचंडने धोडा व सर्व सामान लावविले. ते पाहून भीमराम केशूदर होऊन पडला.

कपडे गेले. पैमे गेले, धोडा गेला सर्व काही गेले. आता धरी कसे जावे जंगमर वसहि नसल्याने इनके दूर जाऊन धरी जाणे त्याला शक्य नव्हते. चिंत्तारा जंघार पडसून तेथेच बसून राहिला.

काळोख पडू लागला, लाकडांतेडे जंगमां पुन लाकडे घेऊन पातू लागले होते त्यांनी

भीमरावाला पाहिले, त्याची सर्व माहिती काढून घेतली व त्याला कपडे देऊन आपल्या घरी घेऊन गेले.

रात्रमर भीमराव त्याच्या घरी गेला व सकाळी उठून राजाकडे गेला. आपली रडकथा सांगून त्याने राजाजवळ जाईस पैसे मागितले.

"पैसे मिळतील हो. परंतु चोराचा शोध तरी लागायला पाहिजे ना. तोपर्यंत रहा येथे दोन चार दिवस" राजाच्या मंत्राने भीमरावाला सांगितले व त्याची राहणगृह व्यवस्था केली.

दुसरे दिवशी राज्यात दबंडी जास्त को राजा कपिला माईर्य दान करणा आहे यास्य किमत दिली जाईल.

राज कोयकोला आपल्या नवऱ्याचा व नवऱ्या चोरीचा घंदा आवडत नव्हता. त्याने ते तिला चोरी करून आणवेली त्याच रडक विकात घेतल्याचे सांगत असत. परंतु माईची किमत पन्नास रूपये मागितली होती राजाकडे खात्रीने जास्त किमत मागून ती राजाकडे गेली.

सध्या राकळ गाई आल्या होत्या, त्यात मंग्याला सांगितले. मंग्याने त्या गाईला विचारले की ती गाथ तिच्याकडे केव्हा पासून न आहे. किती वेते झाली व वगैरे वगैरे.

मंग्याला सांगितले. मंग्याने त्या गाईला विचारले की ती गाथ तिच्याकडे केव्हा पासून न आहे. किती वेते झाली व वगैरे वगैरे.

"आम्ही ही काळज विकत घेतली. काळ मुलांच्या बान्नाईत पन्नास रूपयाच्या माझ्या मंग्याने विकत घेतली, चाईचाईने आणून जंगमांत बांधली. मी विचारलेच म्हणून किमत तेवढी मागितली आणि गडबडीने कोर्टे तरी तिघूत गेले."

"ठीक आहे. तू घरी जा आणि तुझे यजमान आले म्हणजे त्यांना का विचारान्या

बरोबर पाठवून दे. त्याच्या जवळच पैसे देता." असे सांगून मंत्र्याने चार शिपायांना तिच्याबरोबर पाठवून दिले.

चंड गाईला बांधून बाहेर गेला तो प्रचंडाची मठन कार्यालयात. पण प्रचंड जेथे नवीकाठी बसला होता तेथे तो चंडला ओढला नाही. त्याने त्याला जवळपास बंदीच ओढला. परंतु तो कोठे येतला नाही. शंबरी घेईल तो स्वतःच असा निचार करून चंड घरी परतला. त्याच वेळी त्याची बायको शिपायांच्याबरोबर आली होती शिपायांनी मंडला पकडून राजाकडे नेले.

प्रचंड वास्तविक चंडला ओढल्या. पण त्याला बाळ्याने धोका दिला घोडा मुके जनावर असले तरी प्रामाणिक. आपल्या भाऊकडे सामान वेऊन दुसऱ्या कोणी स्वार होऊन बसलेला पाहून तो प्रचंडला पाठीवर

वेऊन निघाला तो सरळ भीमरावाच्या घरी वेऊन आला. थोड्याला चापा मारून आलेला पाहून आणि त्या स्वार जवळ भीमरावाची झेली सामान आणि कपडे पाहून धरबाळ्यांना स्वाराचा संशय आला. "कन" त्याला पकडून राजाकडे नेले.

इकडून चंडला व तिकडून प्रचंडाला क्षिपाई घेऊन आले दोघाही मुक्तागार पकडले गेले असल्याने न्याय नित्य व्हावा गरज नव्हतीच.

अशा तऱ्हेने मंत्र्याच्या चानुग्रामाने आणि घोड्याच्या प्रामाणिकपणामुळे अडल चोर पितापुत्र एकाच वेळी पकडले गेले. जर्घातच भीमरावाचे सर्व सामान व पैसे त्याला परत मिळाले. तो मंत्र्याच आगार सामान आनंदाने घरी गेला चोराना मात्र चांगली शिक्षा झाली.

सावत्र आई

एका गावाने एक शेतकरी शहात असे. त्याच्या कुपने त्याला एक मुलगा झाला. परंतु त्याची आई त्याला जन्म देऊन मरण पावली शेतकऱ्याला फार दुःख झाले. मुलाचे संगोपन करण्यास त्याच्या घरात कांणी नव्हते म्हणून त्याने दुसऱ्या लक्ष केले. सावत्र आई. सत्यमाता स्वभावाने फार चांगली बाई होती तिने आपल्या सवत्र मुलाचे संगोपन मोठ्या प्रेमाने करून त्यामुळे तो मुलगा मुद्दा आदिश्री प्रेमाने नाम गी पण शेजारी गाजारी होतेच त्याची आई करावयाला. ते नेहमी त्या गावात असत. "कोणी कितीही जरी त्याच्याकडे तरी आईची मर येणार नाही" असे त्यांचे विचार होते किती चांगली झाली म्हणजे शील्य वाटे लोक म्हणतात त्यांना आई. मग हे लोक असे का

म्हणतात, पण पुढे असले लोक चाव्वा पकून त्याच्या मनातही किंमिप येऊ लागले. सामान्य आपले स्वतःचे अपनय नव्हते. तिची सर्व माया शील्य ठिकाणीच होती. तरी तो जेव्हा तिच्या बोलण्याचा गैर अर्थ करी तेव्हा निरा फार वाईट वाटे.

काही वर्षे झटली पुढे शेतकरी भाजारी पडला व मरून गेला. जाता तर शेजाऱ्यांना चांगलेच फावले ते म्हणत "जन्मापासूनच सावत्र आईचा छळ. माय होता काही तरी कोशकीतुक करीत, आता हाळ आवेत मुलाचे."

रोज रोज शेजाऱ्यांची असली बोलणी ऐकली आणि आई एकाद्या सुकीवहल रागे भरली म्हणजे शील्य वाटे लोक म्हणतात ते काही खोटे नाही. पण जेव्हा ती प्रेमाने

बार न विचार सत्त कल्याण सा
सत्ताराची रात प्राथना की

राज मंत्रावाटो सोडत सत्तारावर
समा सत्तारे हान आहत भी रात्री
राणी राटने कही न राणी पुणे एक
विश्वना ती काय सत्तारा आहत न मक्या
मारी श्री नथ सत्तारावरून वसत राहिला
निज प्रमोने सोमाने नथ सत्तारावी राणी
हान जोडून होळी भेटून देवासमार उभी
राहिली. नंतर म्हणाली "परमेधरा, माझ्या
श्रीला सुतापसाय फार वाईटमागे कर
सा सिमित मरु राग दे, देवा व
मन्त्रावरून गुण सत्तारावर देत देत देत
तिने होळी देऊ देवाला नमस्कार केला

भामाची प्रार्थना ऐकून श्रीला राग सत्तारा
आई माझ्यापिथी असै काय सत्तारा दे
हान कांहीतरी तिचा वाईट हनुस शमणार
हो भुरगीप्रमाणे म्हणजे चुटकी सत्तारा चुटका
सांगले. रावकाप्रमाणे म्हणजे सत्तारा राग
लंबी, मुकने पीडित म्हणजे सत्तारा राग
प्रमाणे म्हणजे गुरांसा बांधण पन्थकडे तिचा
काय उपदेश आहे? आणि सत्तारा सत्तारा
जरा धक्का लागला की सत्तारा सत्तारा
माझ्या सावन आईने माझ्यावर ही सत्तारा

इस मायाय एवढे ऐन आहे सत्तारा विचार
मनाय घेताय ती तुला राग सुकाव्याने
राग वाचत नथून सत्तारा

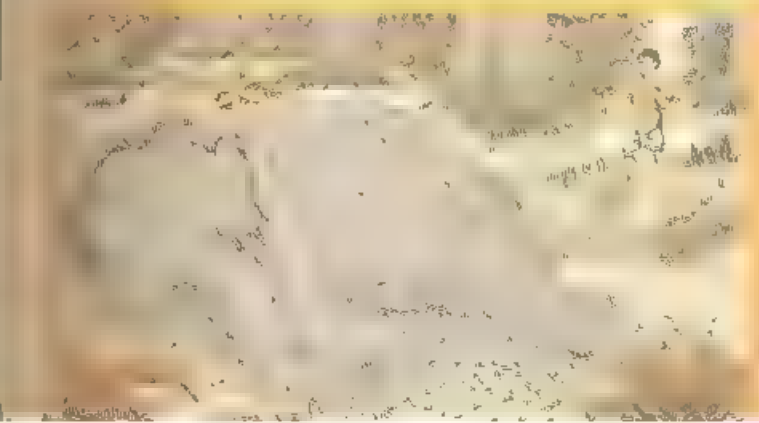
ता फुटे वाचला हाता त्याचे त्याला
भान नथून सत्तारा सत्तारा क शाच्या
दरमदर माक मर सत्तारा माण शाप सत्तारा
की काही तरी पागावर आडगाळा दगडावर
क्षपाचे पवदा सत्तारा त्या सत्तारा व
एका जमलात जाऊन पोहोचला. तेथे एका
साठारातील एक हत्ती मळून पडलेला दिसला.

सत्तारा सत्तारा मुखा लागलेल्या सत्तारा,
त्या सुखाचा ही जमत पाहान ती तेथे

शहाजवळ पसरा उगाडवर बसला, शाच्या
वळाने आप आली म्हणून तेथेच ती
गडवा झाला

त्यात स्काळी गडन पाहिली न त्याला
हत्तीची मांड आडी मरकल्यासारकी दिसली
अने लक्षपूर्व पाहिले, मुखा आपली मच
शक्ति एकवटून चिंताटीने सत्तारा काय करून
त्याला वाटून नथ्याचा प्रयत्न करान हात्या
त्याला मुखाचे कौतुक वाटले.

दिवसभर चालत राहून सत्ताराकाळी श्री
एका शहाजीवळ आली ती शहराच्या
साठारावर बसला त्या घरात तुम्हाकरी

कराही पटीवर हात करून कौतुक करी
तेव्हा वाटे सर्व जण आच आपल्या
आईला नावे ठेवीत आहेत.

"वाटने आहे तुला तसे जमलस
मोठा हाडील तसतसे कळेल. आम्ही
आपले सांगायचे ते सांगितल आहे. वाटने,
संभाळून रहा." शेवासांची नेहमी गशाच
तन्हेचा बोलणी ऐकू शेत. ह्यामुळे ह्यालाहि
वाटू लागले की सत्ताराचीच आपली आई
दुष्ट आहे. आपल्याला छळते आहे.

श्रीलाच्याची बोलणी ऐकून श्री विचित्र
वागू लागलेला पाहून मामाला फार वाईट

हव्याला वाहते. त्याचा अंशही मरणा
करून दिले व आपण जैवायला बसली.
अग हा माहेर मरणापासून जगा वरून
माहे त्याचा जोकही करील ना

"कलने हँ!" मृगला दिवा खोलन ना
वाहने आनी, मृगाली "कोण र जं
कादून आवास ? वाही खामेन का गहः
चटणी भाकरी देने ती खा. घोटमर न
पी आनि गग नीज."

“तुम्हीं जेवा आई, मला नकी.” तां
म्हणता.

ध्यात्री शेषलास तर शाय था
 नाग। का नरक। गुन बा। ल नाग
 ती । गह लण ल

[illegible]

वाङ्मयं स्व गान्धर्वं धीमता
अस्मिन्मते तां व्यवाहारां कृण्वता

चांदोया

करी नहीं. पोट जड़ झालें आहे."

०१३ प्रकृतींचे संभाळ वर, तुम्हा
मुलांना चांगली वडकवून शूक लागली
यातून चांगली मूक लागणे चांगल्या
प्रकृतीचे रक्षण आहे" ती वाई म्हणाली.

प्राप्त्यः साधन्यः आर्द्धी आदवणः शास्त्री.
महात्मा ज्ञानं न इत्यः दवात्तवः अधिमा
करीतः असे वः श्रम्यः नेहर्मा जागर्ती भुवः
लागु देः म्हणजे प्रकृति नेहर्मा जतमः असु
नः वाच्यः ॥२॥

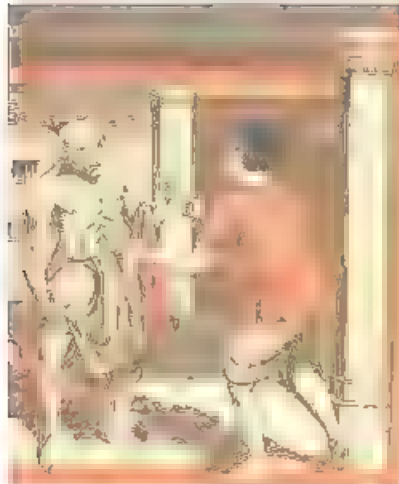
[illegible]

पडां नहिंम ज्ञान इवार्थं मयच्यो
 मुर्ति नहिं नाना मयच्यो पटल मयच्यो
 नाना मयच्यो मयच्यो मयच्यो मयच्यो
 मयच्यो मयच्यो मयच्यो मयच्यो मयच्यो
 मयच्यो मयच्यो मयच्यो मयच्यो मयच्यो

दूतकी वर्ष आर्द्रसत्र गृह्णन्ति चैव ह्ययं वर्षः
समस्तं नार्द्रं तु निर्यत्नं यत्नः सः निर्यत्नः
अथानि क्रिती वदन्ति ह्येतत् अथानि सः
तु गार्द्रं वर्षः सः

श्री इतरा भाणि तदहं वम राक्षा
 ना वरी राक्षसला त्या वरी सभ्यगज राक्षी
 काणा वाम घगवा भिन फाटून भिन धरत
 होता तदि वीचि मोकळीत जाऊ शला
 व भिन वीर अ पक्षरत आरिष मरुदरा
 वाडि मी श्रीवत आत्मा वरु
 अ इर निवा लाव वध मी वीरा
 पक्षरत वरु

रोज असा काही तरी मला खेळ येऊ
या गुस्वर."

दुसऱ्या दिवशी गुरूने गुंडवनाला आपला
घरी पोचला केले व त्याच्या बापाकड गेल्या
म्हणाला—"तुमच्या चिरंजीवांना मीति भय
म्हणून कोणाचे नाही, बाला बियाभ्या
कसा काय येणार!"

बापाने मुलाला वाटखर्चापुरते पैसे दिले
आणि म्हणाला—"बाळ! आता तू स्वतः व
कोठे तरी जाऊन कामधंदा शिकून पोटा-
पुरते पैसे मिळव."

गुंडवत कामधंदा शिकण्यासाठी परगावी
निघाला. वाटेत एक राम होत. रानात
शिकारी जात होते. एक बाघ गवताआड
लपूत बसलेला त्यांनी पाहिला. पण पुढे
जाऊन त्याला धरण्याची किंवा त्याच्या गोळी
मारण्याची कोणाची छाती होईना. ते
परस्पराशी बोलत होते. प्रत्येक जण म्हणत
होता—"आपण नाही बुवा, पुढे जात.
आपल्याकड मय बादल." गुंडवत ते ऐकून
पुढे गेला व विचारू लागला—"मय कोठे
आहे? मला तरी दाखवा!"

एका शिकार्याने त्याला मूखीत काढून
एका गुहेकडे बोटा दाखविले व म्हणाला—

"या गुहेत गेले." गुंडवत गुहेत निघला
त्याला तेथे बाघाची पिले दिसली तो मनाशी
म्हणाला "कवडी मोठी माजरे! हेच का
मय!" तो पिल्याकडे गेल्या गुहेबाहेर आला
त्याने ते साहस पाहून सर्व शिकार्यांनी
सांजत वाटेच घातली. पुढे त्याने हे साचार
व्यावर की "हेच का मय!" शिकारी थकून
झाले. म्हणाले "होय बाबा! खानाच आम्ही
भय म्हणता, पण याचा धास जरी समोर येऊन
उभा राहिला तरी तुला मात्र त्याने भय
गटणार नाही. जल राजाकडे" तो तुला या
साहसाबद्दल लोकीने जशा वाक्य म्हणू

राजाने बाघाची पिले ठेवून घेतली.
गुंडवतला नकिस देऊन त्याचा सत्कार केला.
सत्कार समयी राजाने एक मेजवानी दिली
तेव्हा हजार असलेल्या सरदार मानकऱ्यांना
गुंडवत म्हणाला "मी भय कसे असने व
कशाशी खातात हे पहात फिरत आहे, पण
अजून ते मला आदळले नाही.

राजाच्या एका पहलवानाने त्याला बरोबर
बोलाविले आणि म्हणाला "जरू, बरा-
मिती, ते कसे असते ते!" तो पहलवान
गुंडवताला जाणवेली एका पहलवानाच्या मरा
वेळून गेला. तो पहलवान दिम्बिजय मिळवून

मुकनाच परत स्वदेशी आला होता. दोघे
त्याच्या घरी पोचले तेव्हा तो पहलवान
आपल्या सुलीबरोबर वागेत बोलत बसला
होता. त्याच्याकडे बोट दाखवून दरबारी
पहलवान गुंडवतला म्हणाला "त्या पहल-
वानाच्या छातीत दोन तीन बुके मार! तो
दाखवीत तुला मय कसे असते ते."

गुंडवत सगळ पुढे गेला आणि त्या
दिविजयी पहलवानाला म्हणाला—"जरा उभे
तर रहा." आणि तो उभा राहल्याबरोबर
गुंडवताने तीन बुके जोराने त्याच्या छातीत
मारेले तो पहलवान वेगुद्ध होऊन जमिनीवर

देखील नाही. मग तू मला कसा काय
खाणार!" गुंडवताने विचारले.

गुरू चकितच झाला व पुढे काही बोलला
नाही. पण गुंडवत म्हणाला—"आय, मी
आपल्या गुस्वर्यांना जागा करतो. ते तुला
खावला घालतील आणि मग आपण दोघे
खूप खेळू" असे सांगून गुंडवत जवळ येऊ
लागला भुताचे धाग करून आलेले गुस्वर्य
धावू लागले व काळोखात एका जमीन टेच
लागून पडले. गुंडवताने जवळ जाऊन गुरूला
ओढवले व म्हणाला—"तुम्हीच का ६ दर
मग हा गमतीचा खेळ आहे. अध्यापकून

पहला बुद्धीवर आल्यावर त्याने गुंडवंताची मानपुटी घाली व तो पिळवटणार. इतक्यात त्याची सुलगी त्याला म्हणाली - "बाबा, त्याने तुम्हाला बेमुद्र केले होते. आता त्याच्यावर राग का दाखविता ?"

"त्याने कुस्तीत मला जिंकले असते तर मी ते कबूल केले असते. त्याने दिव्यमा-
विरुद्ध माझ्या छातीत बुक्के मारून मला बेमुद्र केले होते." पहिलवान म्हणाला.

"मी तुला जिकण्याच्या हेतूने नव्हते धाले. मग काय असते हे माहात्म्यासाठी वारले होते." गुंडवंत म्हणाला.

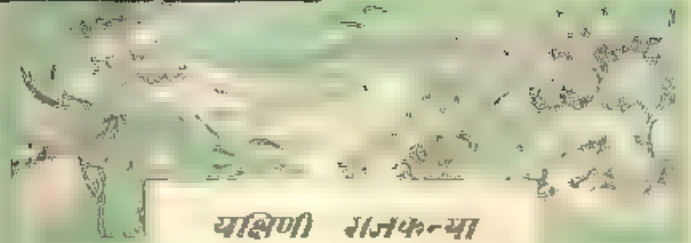
"ठीक ! तर मग मार आता. छाती वसेल तर !" असे पहिलवान म्हणाला आणि छाती पुढे करून उभा राहिला.

गुंडवंताने दोन तीन बुक्के मारले त्याच्या छातीत. तो थोडादेखील भुवाला मज्हात

पहिलवानाची सुलगी मध्ये उभी राहून आपल्या बापाला म्हणाली - "बाबा ! तुमचे इतके धाड्या असतात जेव्हा पण निमज्या पात्रात दगोल तुमच्या भगान असेल क नाही, शंका बाहे, बाळा विचारा तर मग का हा तुमचा जावई व्हायला त्यावर आहे त ?"

पहिलवान हसून म्हणाला - "असे त ?" तेवर तो बुध्दवानला म्हणाला - "बाबा ! तुमची बाबबुवाई तुला मज्हात करत असते ते निव्व्यासाठी मज्हात कायला दया आहेस का तू ?" त्या लहान्या कबूल झाला व दोघांचे छेद झाले. नंतर त्याने वायफोना विचारले - "तू मला मज्हात करत असते दाखवणार होतील ना ?"

ती म्हणाली - "होय !" आणि एक दिवसांतला एक वेडक आणून गुंडवानावर टाकला. गुंडवंत ओरडला - "अरे बाप ! त्याचा वायफो म्हणाली - 'हेन व मज्हात' "

यशिणी राजकन्या

फार पूर्वी गांधार राज्यात धनवंत नांवाचा राजा राज्य करीत होता. एकदा तो जंगलाला गेला असता त्याला एका फुल-आवाजयल एक सुंदर तरुणी उभी असलेली दिसली. तिच्या रूपावर तो इतका भाळला की त्याने हातातले धनुष्यबाण टाकले आणि आपल्या वरासच्या साथीदाराना जंगल जायला सांगून तो ती रंगी होती तेथे गेला. त्याने तिला विचारले की तू कोण व अशी एकटी उभी का ?

ती म्हणाली - "मी अप्सरा आहे. राज्यासामोरे जाताना ही वनस्थी पाहून खाली उतरून किती सुंदर आहे ही आणि फुलांचा वास वण फळा दारवळण आहे चहकडे !"

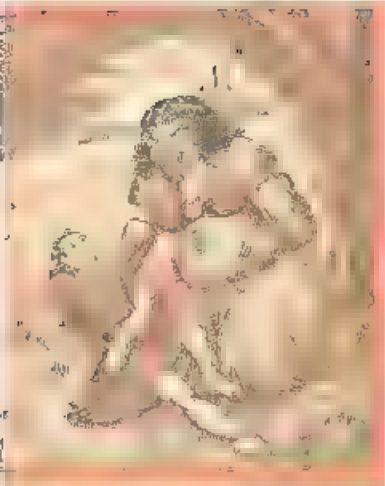
"तुला हा देश जावडला आहे तर ! मग तू येथेच का नाही रहात ? तू माझ्या

कन्या पुरात आलीस तर माझे आयुष्य सुखी होईल." राजा म्हणाला.

अपसरने मान हलवून ते कबूल केले वण ती म्हणाली - "तुझ्या तोंड्यावर शंभू पडले आहे तसे तुझ्या बुद्धीवर पण पडले आहे. नाही तर माझे रूप पाहूनच तू थोडक्याला पाहिजे होतस परी मी मर्त्य लोकांतील स्त्री नसून गंधर्व लोकांतील एक अप्सरा आहे. तर मग तू स्वरोत्तरचाच बांधवा होऊन रहा." असा शाप देऊन ती आपलाच मार्ग उडून गेली.

अपसरा धनवंताला त्याच्या लोकांनी परत घरी नेले. त्याचे अंधत्व जाऊन त्याला ज्ञान विसं, लागवे म्हणून पुष्कळ औषध पाणी केले. पण गुण पडला नाही. नामा मुळे अवयव जाले होते ते आपसुक्ति साली

पुढे लोकां वाचन नव्हती तथे मनास
भक्ती नव्हते. मायला प्यावला नेमीस
काही मिलाय नाही. ती शब्दांचे एक
आश्रयाचे आणला. काही शब्द बोद्धे
नव्हत त्याच काळात काही कुरव नव्हते
पुढे मायला विरक्त झाली दिवली,

मी, यशिका. काही मी या आश्रया
गारा. काही वा दुरुवा विरक्त वेळ
मला. मी या आश्रयाचे यत्न झाले
मु. माझी यत्नात आले. मी या यत्नात
कम्युनिटी मी या यत्नात. मी या यत्नात
वाचन मला. मी या यत्नात.

मला माणस बोली मी या यत्नात
मी या यत्नात. मी या यत्नात. मी या यत्नात

धन्यवादा निमित्त माणस माणस माणस
मुला हे माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

बादोवा

मी माणस माणस माणस माणस
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

मी या यत्नात. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

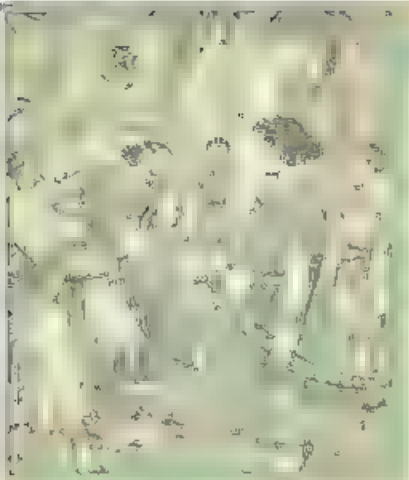
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात
माणस माणस. मी या यत्नात. मी या यत्नात

बादोवा

त्यांना शापमुक्त कर" निरंजन हात जोडून विनंति केली.

पुष्पोत्तमा त्याका एक फूल रेत म्हणाली-
शाप पण घेता येत नाही. एवढे फूल कोणी त्याच्या डोक्यावर फिरविले तर पुन्हा दृष्टि येईल. परंतु ज्याने बचत देऊन ते माझे नसेल. जेव्हा माणसाने हे काम करू पाहिजे. नाही तर आम्हाला होटे पुन्हा जातील."

निरंजन ते फूल घेऊन पुष्पोत्तमेचे आभार मानून गंधर्वलोकवाहेर आला. राजाणी वार पाहून उभी होती. ते बघी त्याला क्षणभरून स्वनेत्रा पाचता करत म्हणाले, "राजकुमार, माझ्याकडून शस्त्र होत नाही. मी मग का करी शकते. बघत दिशे लोभ्य त्यावरण पाहिले एकदा मग इच्छा पुरी कर. माझ्याशी तू बघाव कर."

निरंजन म्हणाला, "मी लवकर गम येईन. सोप्यात तू येथेच वाट पहा. मग सांगून त्याने राजधानीत बघत करत व याक्षणी वाट पहात उभा राहिली.

निरंजनने गंधर्वलोकातून जाणल्ले मल आपल्या बडिलाच्या डोक्यावर फिरविले त्यावरून घनवंताला दृष्टि आली याक्षणी

दिव्य वचताची गोष्ट सांगून निरंजन म्हणाला, "मी तिच्याशी लग्न करणार."

"वाळ, तू शक्य नाही, बघून दिले म्हणून काय होई. असली वचन पाळण्याची मज्ज काय?" राजाने मज्जा दिला.

"पण, मी दिलेले वचन मोडले तर तुम्हाला पुन्हा जन्म येईल." निरंजन म्हणाला.

"तुझे एका याक्षणीशी लग्न करून देण्या प्रेवडी मी आपल्या राहत्या म्हणून काय विचरले?" राजा म्हणाला.

निरंजन त्यावर काही वचन दिले, दादा एवढेच म्हणून याक्षणी मी होई. मग जेव्हा सांग म्हणाले, मी तुझ्याला लग्न करण्यासाठी आणू आहे. पण एक बघत निरंजन तुम्हाला राज्याच्यात बघत कर. तुम्हाला पाहून मी मिस्रत होती.

"पाणिग्रहण झाल्यावर तू सांगशील तशी रहावला मी तयार आहे." याक्षणी म्हणाली.

निरंजनने तिच्याशी विविक्त लग्न केले पाणिग्रहण केलेच. मग याक्षणीच्या जागी एक सुंदर राजकन्या पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. ती म्हणाली "मी माझ देशाची राजकन्या आहे. माझ नाव सुमना. एकदा एक म्हानारा योषी आमच्या घरी आला. माझ्या बडिलांनी त्याच्या सेवेसाठी मला नेमले. त्याने माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा दर्शविली. मला आवडले नाही, त्यावर

मला आश्चर्य झाले. मी त्याच्या दृष्टीला पाहून मग माझ्या बांडवने याक्षणी मला बघत मला शापमुक्त होण्यास उपाय सांगतले. माझे हे संकट कर राहिले. त्याच्या कधी माझे पाणिग्रहण करील तर मला पूर्ण रूप मिळेल. तो सुद्धा आज उजाडला."

शाहीराचें चातुर्य

एका गांधी वाळकण्या भट नावाचा एक मंगलकायें शाली, पण वाळकण्या मटाला शाहीर रहात असे. तो फार चतुर व हुशार होता. गांवांत कोठें मंगलकार्य असलें कीं ती त्या घरी जाई व त्या घरच्या शोरा मोठ्यांचे क्रीडें स्तवन करून ते वज्जतील त्या नांवावर उदरनिर्वाह करी.

गांवांतले सर्व लोक त्याका बक्षिस व इनाम देत. देत नव्हता काय तो गांवाचा पाटील. पाटलाच्या घरी मंगलकार्य असलें कीं तो बिनचूक त्यांच्या घरी जाई व पाटलाच्या घराण्याचें स्तवन करून घोषाडे म्हणे. प्रत्येक वेळीं पाटील म्हणे "काय हो तुमचा खडा आवाज आणि काय पण तुमच्या माण्याचा रागरंग तुम्हांला भल मोठें इनाम मिळालें पाहिजे पुढच्या मंगल कार्याला जाळ पाहिजे वर द्या" अनेक

मंगलकायें शाली, पण वाळकण्या मटाला शाहीर रहात असे.

हे एकदां पाटलाच्या मुलीचे लग्न ठरलें. वाळकण्या मटाला कळलें. काय बोटेर नें झालें तरी या संपेस भले मोठें इनाम मिळण्याशिवाय घरी परतायचेंच नव्हें. या संपेस पाटलाकडून एक आंगळी दुपती गाय मागून घ्यायचें वाळकण्या मटालें मनाशी ठरविलें.

तो उरक्या दिवशीं पाटलाच्या घरी लग्नाच्या मांडवाकभर जाऊन उभा राहिला त्याने पाटलाची फार स्तुति करून कांही गीतें म्हटली व कवणूला जादीवाद् देऊन कांही पद म्हटली तेव्हा वतन उठून आला. पाटलाकड मागला "यजमान या संपेस मोठें इनाम मिळाले पाहिजे!"

पाटलाच्या मांडवाकभर जाऊन उभा राहिला त्याने पाटलाची फार स्तुति करून कांही गीतें म्हटली व कवणूला जादीवाद् देऊन कांही पद म्हटली तेव्हा वतन उठून आला. पाटलाकड मागला "यजमान या संपेस मोठें इनाम मिळाले पाहिजे!"

"मी गरीब आहे, माझे फार मोठे लग्न आहे. मुलें वाळें पण पुष्कळ आहेत एक दुसरी गाय मिळाली तर आपले नांव काढून मुल वधू पितली." शाहीर म्हणाला.

पाटलाचें एका शोकराकड जोकवून कांही तरी त्याच्या कानात सांगितले

नोकर गोंध्यांत गेला, एक म्हानारी गाय आणून समोर उभी केली ती पाहून शाहीर हाय मागणे सवें उक्तावें आहे पाहणे

ती गाय पाहून शाहीर बोलावला मागे पुढे फार लागला. त्या गाईला घेऊन जाणे कुकट होतं. कारण ती निरसयोगी होती न

त्याचें तर पाटलाचा अपमान वेळ्यासारखें हांणत म्हणून खूप विचार करून त्याने एक युक्ति केली.

तो गाईजवळ गेला आणि तिच्या काना-जवळ जाऊन कांही तरी पुढपट्टा गत स्वतःचा कान गाईच्या तोंडाजवळ नेऊन

डोकें हलवून असें भासवूं लागला कीं गाय कांही तरी त्याला मागत आहे व ती ऐकत आहे त पाहून मग जफित झाला काही

छाक हसू लागले कांहीं खणायुणा करून कांहीं तरी मोडू लागले. की शाहीर हे काय करीत आहे.

परिणामे धडुनें हंसत त्याला विचारले: 'काय रे गाईशी करून्या कान गांठी चालून्या जाहेत ?'

शुद्धाक्ष म्हणाला: 'कोणता नवरा' सज मान! मी गाईला विचारीत होय, तिला पाडा पाडून कां पाडे ?'

"काय म्हणाकी ती " पाटलांन धडुन्या सुरांत विचारले.

"ती म्हणाली "मी सत्ययुगांत सदिपा मुराफडे होते सदिपामुराचा वध जगन्माना दुर्गेने कला. सत्ययुग संपल. त्रेतायुग आला. रावण जन्मला. रामाने त्याचा वध कला हे सर्व मी स्वतःच्या डोक्या देवत घडत असलेले पाहिले. द्वापरयुगांत त्या वाल-

कृष्णाने गोकुळांतल्या इतर सर्व गाईंवर बघ मला देखील बुवावनांत चरायला नये रावण आतां कळियुग चावू आहे व संपतही आला आहे मला मज कितलं आनंद व संसार सुखाला आणि तू दिवंगत होला पाडा होणार की पाडी. खज माटा वाकत तू की मला व मला आनंद तर तू क ईसफार नहीत का ?' ते उत्तर ऐकून त्या शुद्धाक्ष आप्त आनंदाना हसू लागला. पाटलाची मान खाली झाली.

शाहीर नोकरावर खडकून वाचता ओरडले 'तुला चांगली हुमती वाच आणायला सांगितले आणि ही कसली गाय आणलीस तू ? जा, एतू चांगली गाय घेऊन ये !'

चांगली गाय मिळाल्यावर शुद्धाक्ष आनंदाने बरी परतला.

परोपकारी गोपाळ

गोपाळच्या मुलाला माननी महिन लाल

एकदां लक्ष्मीने आपल्या मुलाला त्याक बाळाल ओढ्यावर ठेवले व त्याचे कपडे धुऊन वाळत आलाचे म्हणून घरांत गेली. नेमका त्याच वेळी मुलाला एक मांघ बावला. मुलगा खोरडला तेव्हा लक्ष्मी बाबत आली, मुलगा निश्चेष्ट पडला होता.

चिंचू, सांघ बर्गरे स्वा प्रवेशांत कार पाते. अर्थातच बिचका संपाचे विष उतर-वपास पण जवळ पास पुष्कळ लोक होते. एक सांघिक गांवाबाहेर एका आश्रमांत रहात अस त्याच्या आश्रमाचे तांब नामाखम असे गांव गोपाळ लक्ष्मीला व मुलाला एका गावांत घेऊन त्या बांधमाकडे निघाला.

वालेन एक गाई एका मुलाला घेऊन चालत असलेली त्यांना दिसली. तिच्या

मुलाला मांघ बावला होत व तसेच

नागाश्रमाकडे चालली होती गोपाळला ते सर्व कळले त्याने तिला गाईत घेतले व पुढे निघाला.

नागाश्रमांत लोकांची पुष्कळ गर्दी होती कोणी चिंचू बावला म्हणून व कोणी सर्पदंश झाला म्हणून व कोणी भूतबाधा आढे म्हणून आला व प्रत्येकानेरोवर एक दोघे मज्जीला म्हणून जाणे होते. आश्रमातला नोकर एका मागून एक एकेकाला आत पाठवीत होता उशीर होऊं नये म्हणून गोपाळ नोकराला म्हणाला "माझ्या मुलाला जरा बरचा नंवर मिळेल का ?" नोकर गोपाळला ओळखत होता लक्ष्मी मुलाला गाईतच ठेवून गोपाळ नोकराशी जे पोहत होता ते ऐकायला गेली.

त्या अपरिचित चाईने विचार केला गोपाळला

क्वाचा नेकर मिळाला म्हणजे त्याचा मुलगा
 लवकर जिवंत होईल व आपली पाळी येई-
 ल्यांत बराच वेळ जाईल व आपला मुलगा
 मरत नसेल अशा प्रकारचा शोधून काढला
 मुलाची अड्यावदन केली म्हणून त्या मुलाचा
 दर्जा या मुलाचा मागील बाबत त्या न
 मुलाच्या उचल व लक्षात आला मुलगा जवळ
 म्हणून तो लगेच जिवंत होतो

मिथ्या मनावांश्वर व वदन्तं ज्ञानं
 लोक प्रवेशं पदोत्तरं तत्र लोकगन्तं शिवं ।
 मुक्ताया वृद्धा साधव्या साधिन्या स्वकीया
 प्राद्विन गीयन् साक्षात्पुनः तेनैव नैव नैव

प्राज्ञान्याशिवाय दुपट्यांत गंडाकृत भेकळत्या
ह्या वाईच्या मुलीला आपला मुलगा समतुल
उचलत घेऊन आली

गर्भिकायें सुलभ्य काय धन्य नन्दि
महान् विचारसं गाथां महान् विचारसं
नोवैल नन्दिनाय नुवाय संपन्न आय
मानिकान् मुखाय नन्दिनाय नन्दिनाय
श्रीपथे नान् श्रीपथे विचारसं नन्दिनाय
नन्दिनाय महान् नान् नान् नान्

सुखी भाईय वलिवाय्य अर ॥ वाई
विश्वत भाईय व म्हापुर्न श्रुता वर
वाईश्रुत तुनी भाईय सुपुर्न अन्तून

तलान चूक शाली पट्टा. पाह्न तर मंत्रानें
गण पट्ट्या की नह्यी ? भाशा मुलगा
त्रयत शाली का ?^{१३}

ने पुनः सर्वं ध्यात्वा तैलं
प्राप्य तं विना कृत्वा भोग्यं जगत्तः
तस्मै त्वेव ब्रह्मदेवे नमः । अस्मिन्मानस्य
मन्त्रस्यैव नमः । नृस्य मुखस्य आस्य कस्यचि
नमः । अस्मै अस्मिन्मानस्य ध्यात्वा तैलं
(तस्यैव नमः) तैलं

व्यवस्था कपड्याने आपल्या माला
व आपल्या कपड्याने आपल्या माला
आपल्या माला आपल्या माला

विचारतें देखील—“काय गं ! तूला मुलगा
आमच्या कपट्यांत कसा काय आला व
आमचा मुलगा तुझ्याजवळ कसा गेला ?”

विन्ने रत्तर द्वेषात्तयो की वाई
 भणाला लवक पाप्या मुलाळा जान
 धनन शिकल मंत्र करवून ज्या वधुवादा
 तल म्यांच्या मयाली जान काळाचा ई की

“ साग रे सुते ” मर्म लण्डन
ल.सोले या लोडिय म.पा.स्य. मे.पा.स्य.
मु.प. के.हल. ल.स. व. म.पा.स्य. म.पा.स्य.
ल.स.स. म.पा.स्य. म.पा.स्य. म.पा.स्य.
म.पा.स्य. म.पा.स्य. म.पा.स्य. म.पा.स्य.

हात पाय हलवू लागला होता हे पाहून तिचा आश्चर्य वाटले.

पण त्या बाईचा मुलगा मात्र तत्ताच निषेध पडला होता. ती बाई घाबरून गेली व तिने मुलाला गोपाळच्या पायावर ठेवले आणि म्हणाला "या अर्भकाला वांचवा! काय घरेलू चूक झाली माही! मीच स्वार्थ वृद्धीने मुलाची आदरावद्ध केली होती. यंत्राने माझा मुलगा जिवंत झाला नाही. तुमचा मुलगा मंत्राने जिवंत झाला. मी आपल्या बापकर्मामुळेच आपल्या मुलाचा जीव घेतला. आता तुम्ही वाचविल्यात तर तो वाचेल." गोपाल तिच्या म्हणाला "यावरून काय बाई!" आणि मोफराला बोलावून विचारले - "हे जसे कले काय झाले?"

नोकर म्हणाला-"ज्या मुलाचे नाव घेऊन मांत्रिक मंत्र मंत्रोच्चार करीत असतो

तोच मुलगा जिवंत होतो. सगला मुलगा मांत्रिकामुळे असो किंवा नसो" त्या बाईला ती मोठ्ठा माहीत नव्हती म्हणून तिने मुलाची आदरावद्ध केली

गोपाळच्या सावण्यावरून नोकरीने त्या बाईला तिच्या मुलाबरोबर आत मांत्रिकाकडे नेले. त्याने मंत्र म्हणल्याबरोबर मुलगा जिवंत झाला तिने बाहेर येऊन गोपाळचे आभार मानले. म्हणाली "मी चूक केली ती पोटांत बाळगून तुम्ही माझ्या मुलाला जीवदान दिले. तुम्ही नम्रता तर मला आत प्रवेश देलील मिलाळा असता की नाही शोकाच."

गोपाल परी निघाला तेव्हा त्या बाईला देखील त्याने गाडीत बसवून तिच्या गांवा पर्यंत पोचले केले. नंतर तो लक्ष्मी व मुलासह स्वतःच्या घरी आला.

युद्धकांड

रावणाच्या सभेत राक्षसांनी आपल्या शौर्याच्या व साहसाच्या फुलारक्या मारक्या की प्रभो, आग्र करवी, आम्ही बाळगे रामलक्ष्मणांना जिवंत धरून आणून आपल्यासमोर हजर करतो, ते पकून घेतली व त्यांना मारून टाकिले. युद्धमान लोकांचे असे मत आहे की मरण, दान तथा भेद या तीन उपायांचा प्रयोग करून त्यांत यश मिळाले नाही तरच यथा उपाय वेढे याचा प्रयोग करावा. यथायथ, निर्धन, लोभी व दुर्दैवी लोकांचे असे मत आहे. प्रयोग केलात त्यांत यश मिळत नाही राम सावधान आहे, बलवान आहे.

माझात केवळ ते युद्धमान लोकांचे आहेत. देव देखील त्याच्या बाजूला आहे असे रामाचे मत आहे. रामाचे राक्षसांचा वध केला म्हणून युद्धकांडाच्या आगमनात १ सीतेला पळवून घेऊन आलास असे एक वेळ धरून वाचू या. पण रामाने स्वच्छेने स्वच्छण्यादिकांचा वध केला नव्हता, त्यांनी म्हात्री केली तेव्हा रामाने आत्मरक्षणासाठी युद्ध करून त्यांचा वध केला. या परिस्थितीच सीतेला पळवून आणण्यात आपलीच चूक होती तिच्या रामाकडे आदरपूर्वक पाहणी करावी."

ते पकून रावण काही उत्तर दिव्हा निघाय सधेतून उठून निघून गेला. तेव्हा विभीषण स्वतः तुमचा दिवशी रावणाला

मेढण्यामद्री त्याच्या बाळांत गेली. त्यावेळी रावणाचा कोणी मंत्री त्याच्याजवळ नव्हता. विनीषण त्याला म्हणाला—“दाता! गीता आली आहे तेव्हांपासून एक न एक अपराधून होत आहेत. लवकर राहणाऱ्या प्रत्येक स्त्री-पुरुषाला ही गोष्ट माहीत आहे. मंत्रांना देखील माहीत आहे. परंतु तोंड उघडून तुझ्यासमोर बोलण्याची कोणाची छाती होत नाही. म्हणून सर्व गोष्टींना नीट विचार करून तू कार्य ते कर.”

ते ऐकून रावण म्हणाला—“मला कोणाची भीति नाही. रामाच्या हाती

राजा लागणे शक्य नाही. हेच जरी रामाच्या बाजूने झुलला उभा राहिला तरी मी त्याचे पारिपत्य करीन.” असे सांगून त्याने विनीषणाला परत आज्ञा सांगितले.

नंतर रावणाने आपल्या मंत्रांना बोलावून त्यांचा सला वेण्याचा विचार केला. रावणाची आज्ञा होताच, सर्व इतर झाले. रावण म्हणाला—“आपल्या राक्षस सैन्यास ताकीद कर की पूर्वविक्षां जास्त चौकसपणाने लंकेच्या रक्षणासाठी त्यांनी दंड्यांत तैज घातून काम करावे.”

म्हणून बाहेर जाऊन सर्व सैन्य आज तयार असलेले पाहून पुन्हा सभेत आला व म्हणाला—“सर्व सैन्य सज्ज ठरेल आहे.”

रावण आपल्या मंत्रांना म्हणाला—“तुमच्या मंड्यापसार्थ मी जी जी कामे आज्ञावर केली ती सर्व यशस्वी शाली आहेत. आपल्या सर्वोत्तमोरा जातां जी प्रश्न उभा राहिला आहे माझे त्या विषयीचे विचार व्यक्त केलेच आहेत. फक्त कुंभकर्णाचा सला घेऊ शकले नव्हती. कारण तो तदा महिन्यापासून झोपला होता. आता तो देखील इतर आहे. जनकराजाची कन्या सीता

हिला मी वंदकारण्यांतून हरण करून खाणकी आहे. मी अनेक प्रकारे तिची समजूत घातून पाहिली. पण तिचे मन माझ्याकडे वळत नाही. तिच्यासारखी रूपवती जी जिल्लेकांत नाही. राम येऊन तिचा उद्धार करील अशा आशेने तिने माझ्याकडून एक वर्षाचा अवधी मागून घेतला होता. मी कवूळ केले. वानरांचे सैन्य घेऊन लंका पार करून येणे रामाला शक्य नाही. पण समजा, तो आलाच तर पुढे काय करावयाचे? कारण एक वानर पार करून आला होता व राजांना त्याची दहशत बसलेली आहे. म्हणून विचारातों. नीट विचार करून सल्ला द्या. राम सधुद्रा-पलीकडे सैन्य घेऊन उभा आहे. सीतेला परत करणे शक्य नाही. राम-लक्ष्मणांचा वध करण्यास उपाय सांगा.”

रावणाचे म्हणणे श्रावणने ऐकून घेऊन कुंभकर्ण म्हणाला—“हा सल्ला तू सीतेला देऊन नेण्याची विचारायला पाहिजे होतास. कोणतेही काम करण्यापूर्वी विचार करा-वयाचा असतो. पारिमाण्यून पश्चात्ताप केलाने देखील काही फायदा होत नाही. तू अविचाराने सीतेचे अपहरण केलेस. रामाने

जातांपर्यंत तुझा वध केला नाही हे आपले भाग्य समज. या परिस्थितीतहि तुझ्या सर्व शत्रूंचा वध करून तुझे कार्य पूर्ण करण्यास समर्थ मी एकदाच आहे व ते कार्य मी करीन. तू वेफिकीर रहा.”

कुंभकर्णाचे ते फट्टे वचन रावणाला आवडले नाही. त्याला राम आला. ते पाहून महापार्थ नवाचा एक नायक राक्षस म्हणाला—“महापार्थ! मयाच्या शोधार्थ भयंकर अरण्यांत प्रवेश करून मधे मिळाल्या-नंतर जो कोणी तो चारण्याचा प्रयत्न करीत नाही त्याला शोक महाभर्यांत काढतात.

आपण बलीच नव्हेतर मराबली आहोत. सीतेचा उद्धार करायचा, तिने स्वतः होऊन मान्य केले नाही तर बलात्कार करावा. त्या नेतर जे काही होईल त्याला नोड घ्यायला आपण समर्थ आहोत. देवेंद्राला देखील निष्कारण पराक्रमी इंद्रजित योरे राक्षसवीर आपल्या बाजूने असता आपणांसा कोणाचे भय असण्याचे काय कारण ! सामद्रायाच्या गोष्टी मूखी करतात. आपण नंदाच्याच प्रयोग करायचा.”

रावणाला ते बोलत आचडले. तो महा-पाशोला म्हणाला—“मला एक शाय आहे.

एकदा पुंजिकस्थल, ब्रह्मदेवाकडे जाऊ असता मी तिच्यावर बलात्कार केला. ब्रह्मदेवाला ती गोष्ट कळली. तेव्हा त्याने मला शाय दिला की मी पुढे कोणा स्त्रीवर बलात्कार करण्याचा विचार मलात आपला तर माझ्या डोक्याची शंभर ठकले होऊन जातील. म्हणून मी आजवर सीतेच्या अंगावर हात टाकायला धबलो नाही. रामाला फदाचित् कल्पना देखील नसेल माझ्या शक्तीची. विष्णुत शक्तीने मला त्रिलोकांत उडता येते. तो सैक्यर विनय निळवून माझा वध करण्याचा विचार करीत आहे. माझ्या बाटेला रोण्याचा परिणाम काय होईल हे त्याला कळले नसावे.”

विभीषण इतका वेळ कधीच बोलला नाही. अगदी राहवले नाही म्हणून म्हणाला—“सीतेला तू येऊन आत्मस म्हणजे पांच फडांच्या नागाला स्वतः होऊन परांत व्यापून टाकण्यासारखे आहे. इंद्रजितच काय, कुंभकर्णी काय आणि तू काय, रामावर जय मिळविणे अशक्य. सीतेला पांचवी करणेच आपल्या सर्वांचा हिताचे आहे.”

ते ऐकून इंद्रजित म्हणाला “काका ! पुलस्त्य वंशांत जन्माला येऊन तुम्ही असे

बोलात ! तुम्ही मितरे व कायुरुप आहात ! स्वतः वरोवर दुष्मन्हांना मितरे कृतण्याचा तुमचा हा प्रयत्न आता सोडा. राम व लक्ष्मण या दोघांचा वध करण्यास आमच्या पैकीं एक राक्षस पुरे आहे. मी इंद्राचा पराभव केला हे जगजाहीर आहे. मी नेह आहोत याची प्रती लागताच सर्व देव आपल्या बापकांपोरांसह दडी मारून वसतात हे तुम्हाला माहीत नसेल कदाचित ! इंद्राच्या ऐरावताचे नात उग्रहन काढले आहेत मी ! या दोघां राजकुमारांना जिकणे मला शक्य नाही म्हणता !”

“वाळ ! तू अजून लढाऊ आहेस, तुज्या सर्व गोष्टी कळत नाहीत. आपल्या बापाच्या दुष्कृत्यांचे समर्थन करून तू त्यांचे अहित करीत आहेस. आपण सीतेला आदरपूर्वक तत्पराण्यासह रामाकडे शेंचती केली तरच आपले सर्वोचे हित आहे. नाहीत तर जे होईल ते घेवच लागे !”

ते ऐकून रावणाची तल्लावाची आप मस्तकाला गेली. म्हणाला—“कुळधातक्या ! तू मग्न सक्ता माऊ आहेस म्हणून माफ लोक भेटतील, परंतु हिताची सत्य गोष्ट केली, नाहीतर तुला उभा बिरुल फेकून दिला असता कोल्हा कुच्चांमोर !”

रावणाचे असे उत्तर दिल्यावर विभीषण चार राक्षस अनुचारांसह आकाशात उडाला आणि म्हणाला—“तू मोठा माऊ आहेस म्हणून चार हिताच्या गोष्टी मांगून पाहिल्या. तू माझी व्यर्थ निंदा केलीस. ती मला अशक्य झाल्याने मला एक क्षणभर देखील तुझ्या इश्वारांस राहण्याची दृष्टी नाही. जतांना मी एवढेच सांगून जात आहे. मोडमोड बोलून स्वतःचा स्वार्थ साधणारे तुला पुष्कळ लोक भेटतील, परंतु हिताची सत्य गोष्ट सांगणारा वध व सखा तुला कचित्च लाभेल. रामाच्या हाती तुला मरण आलेले

मला पाहण्यात नाही. मी जे बोललो त्या बद्दल तू मला माफ कर, पण तुम्हें, राक्षस जातीचे व लंकेचें हित होईल असे काही तरी कर. वरं मी केतो. देव तुला खुशी देवो!" असे सांगून विभीषण रामलक्ष्मण व वानरसेना जेथे होती तेथे येऊन पोचला.

आकाशमार्गे सज्ज विभीषणाला व त्याच्या अनुयायांना येत असलेले वानरसेनेने पाहिले. सुग्रीवाने त्यांना पाहिले व बोळा विचार करून हनुमानाचा सहा घेतला. "हे राक्षस, आपल्यावर हछा करण्यासाठीच येत असले पाहिजेत! पंडा तर!"

Fullscreen 127 64 / 80

वानर सेना झाडे उघटून व दगड हाती घेऊन तयार झाल्यावर वानर प्रमुख म्हणाले— "या तुष्टांना ठार करून सारी पाडले पाहिजे. इतक्यांत विभीषण समुद्राच्या उतरे-कडील काटावर उतरला व सुग्रीवादि वानरांस बोवोपन करून म्हणाला— "बुड रावणाचा मी भाऊ आहे, माझे नांव विभीषण! रावण जटायूचा बंधू करून मीतेला वेढफाराण्यांतून पळवून नेऊन आला व त्याने तिला राक्ष-शिणींच्या पाहण्यांत ठेवले आहे. मी त्याला पुण्वळ समजावून याहिले की सैतेला परत पांचला कर. पण तो नाहिले ऐकत नाही. म्हणून त्याने अपशब्द बोलून माझी निंदा केली. मी पुत्रपरिवार समेत रामाच्या आश्रयाला आलो आहे. रामाला या गोष्टीची खुचना यावी!"

ते ऐकून सुग्रीव लक्ष्मणासह रामाकडे गेला. "रावणाचा भाऊ कौणी विभीषण आहे, म्हणे. तो चार राक्षसांना बरोबर घेऊन तुझ्याकडे शरण मगग्याला आला आहे. पण आपण भावच राहले पाहिजे. साबावी राक्षसांचा काय विश्वास! तो आपल्या सैन्यांत शिरून गुमचराचे काम करण्यासाठी आला आहे. मला तरी शंका वाटत नाही.

नेहरू पारत्र

सर्षी सापून व तुला आसावध पाहून तशा बघ करण्यास देखील मार्गेपुढे पाहणार नाही. रावधाने स्वतःच खाला पाठविला नवेल वडा वरून ! याका व याच्या अनुयायांना ताकड-तोव यमसदनास पाठवून मोकळे व्हावे असे त्याचे मत आहे.” वानर वीर सुग्रीव म्हणाला.

सुग्रीवाचे ते बोलणे ऐकून राम हनुमान आदि वानरांकडे वळून म्हणाला—“सुग्रीवाने वराच विचार करून जे कांहीं सांगितले ते तुम्ही सर्वांनी ऐकलेच आहे. तुमचा सडा देखील ऐकून मग काय करावयाचे ते मी ठरविणार आहे.”

जाम्बुवान म्हणाला—“प्रथम या गोष्टीची माहिती काढली पाहिजे की विभीषण आहे कसा ! त्यानंतर त्याला कसा वागवावा याचा विचार करता येईल.”

शरभ म्हणाला—“एक गुप्तचर पाठवून त्याच्या खरेपणाची खातरी करून घ्यावी !”

आणखी एक वानर नायक म्हणाला—“पण विभीषण येथे अकस्मात आला अंततः मला फार मोठी भीति वाटत आहे.”

मरुतीने सर्षीचे मत खोडून काढले. तो म्हणाला—“विभीषण चांगला आहे की बद्दल हे तुम्हांला कसे कळणार ! जो इतका जयल आला आहे त्याच्याकडे गुप्तचर पाठवून तरी काय अप्रयोग होणार ! नावेडी विभीषण खाला आहे यांत मला कांही सरी विशेष हेवू दिसते. रावण हुड आहे हे खाला माहीतच आहे. रामाने वालीचा बघ करून राज्य सुग्रीवाला दिले हे देखील त्याला माहीत असले पाहिजे. राज्यलांमार्तव तो रामाकडे खाला आसावा. पुढे तुम्ही विचार करा !” हनुमान रामाला म्हणाला.

अडीचशे वर्षांपूर्वी मंगल वंशाच्या अमरदानीला उत्तरी कळा लागली होती. काश्मीर मध्ये राजकील नांवाचे गृहस्थ रहात असत. काश्मीरवर संस्कृत व फारसी नांवाचे विद्राव म्हणून त्यांची कथानि होती.

लौरंजिव बादशाहच्या मृत्यूनंतर फक्त सिर दिल्लीच्या गादीवर बसला. तो काश्मीरला गेला असता राजकौलच्या पांडित्याची कीर्ति त्याच्या कानावर गेली. कदाचित त्याच्या कडून मिळालेल्या प्रस्तावनासुद्धेच सन् १७१६ मध्ये राज-कौल आपली मातृभूमि काश्मीर सोडून दिल्ली येथे राहू लागले.

दिल्ली येथे त्यांना एक जहागीर मिळाली व एका कालव्याच्या फाटी (हिन्दी व उर्दू फारस्याला ‘नहर’ म्हणतात) चर बांधून ते राहू लागले. या ‘नहर’ शब्दावरून त्यांच्या नांवावरून ‘नेहरू’ जोडले गेले. आठनांव कौल असून कौल-नेहरू नांव झाले. शेवटी फक्त ‘नेहरू’ जाड-नांवच राहून गेले.

ते दिवस फार कदाचे गेले नेहरू कुटुंबाला. त्यांची जहागीर संपली. दिल्लीच्या बादशाहच्या दावारांत खालाबत चाललेल्या आर्थिक स्थितीत लक्ष्मीनारायण नेहरू यांनी ‘सकार कंपनी’ (इस्ट इंडिया कंपनी) यांच्या तर्फे वकिलीचे काम केले. तेच पंडित जवाहरलाल नेहरू यांचे पणजोबा. जवाहरलाल नेहरूचे आजोबा गंगाधर नेहरू १८५७ च्या बंडाच्या आधी काही दिवस दिल्लीचे कोतवाल होते. १८६१ मध्ये त्यांच्या ३४ व्या वर्षीच ते वारले.

